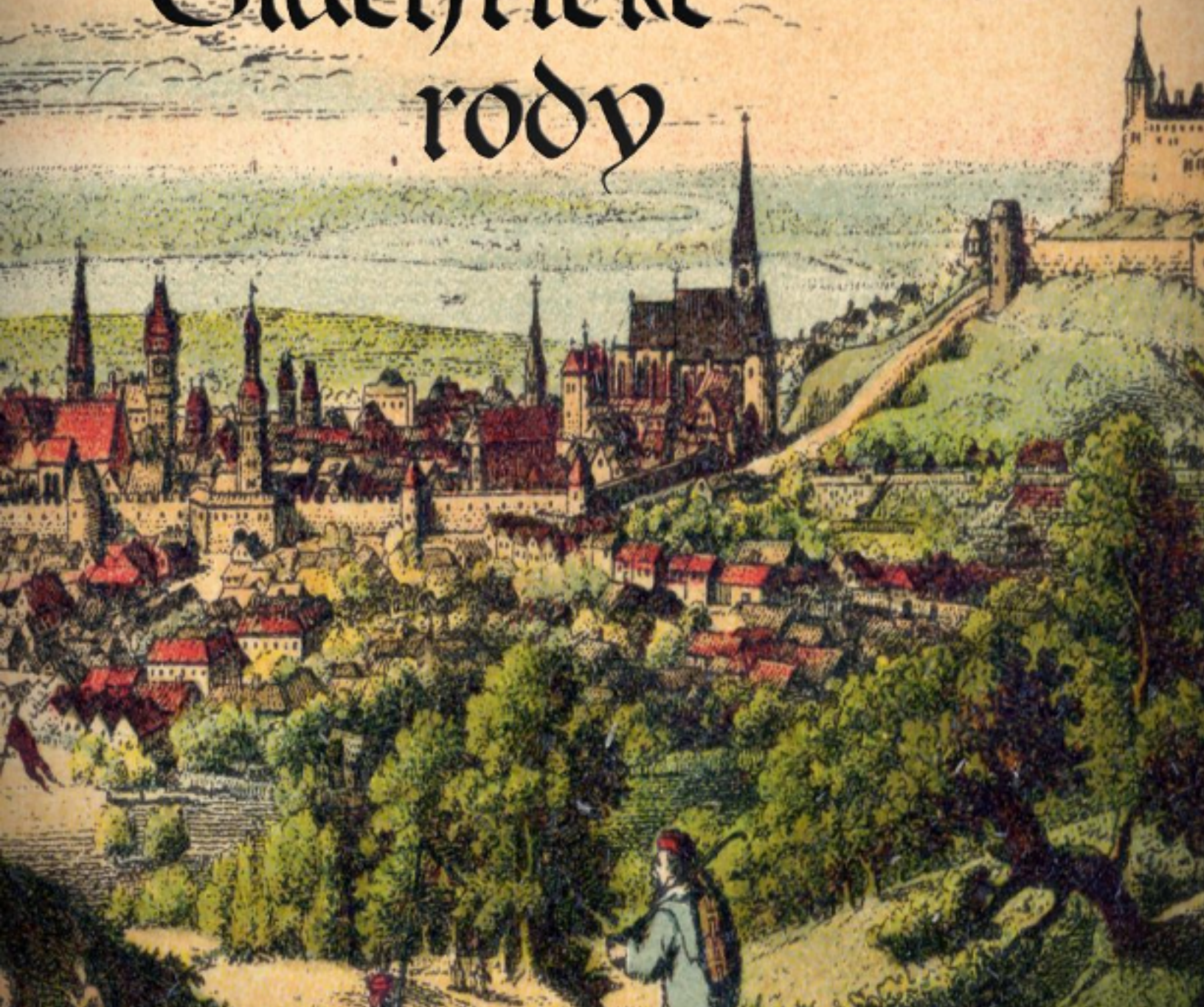

Via *historiae*

ŠTUDENTSKÝ ČASOPIS KATEDRY HISTORICKÝCH VIED A STREDOEURÓPSKÝCH ŠTÚDIÍ
UNIVERZITA SV. CYRILA A METODA V TRNAVE

Šľachtické rody

Via Historiae

Študentský časopis Katedry historických vied a stredoeurópskych štúdií

Filozofická fakulta

Univerzita sv. Cyrila a Metoda v Trnave

Vychádza 3x ročne

ISSN 1339 - 1801 (online)

Redakčná rada

Šéfredaktor

Bc. Matúš Burda

Grafika

Mgr. Jozef Voříšek

Bc. Matúš Burda

Jazyková korektúra

Bc. Gabriela Trulíková

Redaktori

Bc. Diana Balogáčová

Bc. Matúš Burda

Bc. Nikola Hrebeňáková

PhDr. Romana Luchavová

Bc. Kristína Siladyová

Bc. Gabriela Trulíková

Recenzent

Mgr. Ivan Albert Petranský, PhD.

Vážení čitatelia, milí priatelia a milovníci histórie,

posledné číslo Via Historiae v akademickom roku 2017/2018 sme sa rozhodli venovať (aj napriek mnohým významným výročiam, ktoré si postupne v priebehu roka pripomíname) problematike šľachtických rodín, keďže práve táto privilegovaná vrstva obyvateľstva sa podieľala na politickom, ekonomickom, kultúrno-spoločenskom či hospodárskom vývoji na území súčasného Slovenska a Česka. Skúmanie šľachtických rodov je dôležité aj z hľadiska regionálnej histórie, keďže práve šľachtické rody priamo ovplyvňovali dianie v uhorských župách, regiónoch, mestách či obciach. Výsostné postavenie šľachty však postupne v priebehu novoveku pokleslo natoľko, že v mnohých prípadoch zohrávali len reprezentatívnu úlohu. Svoje výsady si šľachta uplatňovala až do roku 1918, keď zánikom mnohonárodnostného Rakúsko-Uhorska a vznikom 1. Československej republiky, ktorý si inak pripomenieme v októbri tohto kalendárneho roka, sa spoločnosť postupne transformovala a šľachta sa dostala do úzadia.

V najnovšom čísle Via Historiae si môžete prečítať deväť príspevkov so zameraním na problematiku šľachty od stredoveku po 20. storočie v našom geografickom prostredí. Najprv sa pozrieme na to, ako trávila stredoveká šľachta svoj voľný čas. Následne sa zameriame na genealógiu rodu Báthory. V treťom príspevku sa presunieme na východné Slovensko do obce Krásny Brod, ktorý sa preslávil ohavným činom Valentína Drugetha. Štvrtý príspevok rozoberá zemiansky rod Píry. Z územia súčasného Slovenska sa vďaka piatemu príspevku presunieme na veľkopelý zámok Neuschwanstein. Šiesty článok zachytáva život veľkostatkára Leopolda Poppera de Podhragy. Nasledujúci príspevok sa zameriava na romantické sídla aristokratov v českom prostredí. Predposledný článok zachytáva život grófkы Žofie Chotkovej, manželky Františka Ferdinanda, a na záver si môžete prečítať o tom, ako povojnové orgány riešili spor o poľovné právo grófa Erdődyho.

Mňa osobne teší zvýšený záujem prispievateľov a ich odbornosť, a preto sa mi dovoľte na tomto mieste poďakovať všetkým, ktorí sa podelili o svoje poznatky a výskumné aktivity a verím, že budú vo svojej práci naďalej pokračovať. Dúfam, že si zo širokej ponuky príspevkov vyberiete a rozšírite si okruh vedomostí o nové a zaujímavé informácie.

Bc. Matúš Burda

viahistoriaucm@gmail.com

<https://www.facebook.com/Viahistoriae/>

<http://ff.ucm.sk/sk/casopis-via-historiae/>

<http://khist.ff.ucm.sk/>

<https://issuu.com/viahistoriae>

**5 Voľný čas šľachty v
stredoveku**

(Bc. Veronika Fitošová)

**10 Fenomén Báthory
(Bc. Mária Molnárová)**

**18 "Známejší na zemi, milší
na nebesiach." Valentín
Drugeth de Homonna a
Krásny Brod
(Bc. Matúš Burda)**

**26 Zemiansky rod Píry z
Tekovskej Breznice
(Ondrej Šaly)**

**30 Památník stredovekých
hrdinů i Richarda Wagnera.
Zámek Neuschwanstein a
jeho tvůrce
(Mgr. Filip Binder)**

**36 Veľkostatkár Leopold
Popper de Podhragy**

(Bc. Gabriela Trulíková)

**40 Romantická aristokratická
sídla v českých zemích a
jejich hlavní inspirační
zdroje**

(Mgr. Filip Binder)

**47 Grófka Žofia Chotková v
službách Habsburgovcov**

(Bc. Diana Balogáčová)

**51 Spor o poľovné právo
grófa Erdődyho na
príklade Drahoviec**

(PhDr. Romana Luchavová)

Voľný čas šľachty v stredoveku

autor ■ Bc. Veronika Fitošová

(Univerzita sv. Cyrila a Metoda v Trnave)

Voľným časom v stredoveku disponovali všetky vrstvy spoločnosti, avšak každá v inej miere. Najviac voľného času mala samozrejme šľachta, ktorá mohla svojím voľným časom zaobchádzať podľa vlastného uváženia. Nemožno však tvrdiť, že šľachtici nemali iné povinnosti než sa zabávať. Historička Tünde Lengyelová na podklade šľachtickej korešpondencie nachádza prekvapivo širokú škálu povinností a problémov, ktoré museli šľachtici riešiť. „Šľachta bola síce oslobodená od vykonávania fyzickej práce, ale tvrdenie, že len zaháľala a žila z práce poddaných, by bolo voči nej nespravodlivé. Ak by sme chceli charakterizovať jej prácu a prirovnať k súčasným aktivitám, tak by sme mohli konštatovať, že šľachta sa angažovala vo vojenstve, politike a manažmente.“ Avšak, aristokracia (teda panovník, šľachtici, rytieri), bola na rozdiel od ostatných skupín obyvateľstva materiálne zabezpečená. Nemuseli sa každodenne starať o získavanie obživy, a preto možno povedať, že mali viac voľného času. Zároveň do úvahy musíme vziať to, že o aristokracii máme najviac zmienok v historických prameňoch. Naproti tomu, voľný čas poddaných nebol v očiach kronikárov ničím, čo by stálo za zaznamenanie. Túto medzeru však našťastie vyplňajú hmotné pramene v podobe početných archeologických nálezov hracích pomôcok. Stredoveké hry na podklade archeologických nálezov prehľadne spracovala Radka Dvořáková.

Zábava, ktorá bola hlavnou výplňou voľného času, zaujíma dôležité miesto v stredovekej ikonografii. Obrazové pramene dokresľujú stredovekú spoločnosť a mnohé iluminácie sú venované práve šľachtickým kratochvíľam. Na podklade takýchto obrazových prameňov si môžeme dotvárať predstavu o trávení voľného času v stredoveku. Rôzne obrazové pramene zobrazujúce každodennosť spracovala etnologička Soňa Kovačevičová.

Obľúbená aktivita šľachty - šach a hudba
(iluminácia z kódexu Manesse)

Jedným zo zaujímavých ikonografických prameňov stredoveku je *Veľký Heideberský Spevník* (nemecky *Grosse Heidelberger Liederhandschrift*), nazývaný aj *Codex Manesse*. Ide o najrozsiahlejšiu stredovekú zbierku piesní, ktorá vznikla pravdepodobne v Zürichu. Tento kódex zo 14. storočia je dnes uchovávaný v Heideberskej univerzitnej knižnici a dostupný v zdigitalizovanej podobe na internete. Je jedinečný najmä vďaka 138 farebným celostránkovým ilumináciám, ktoré idealizovane portrétujú jednotlivých básnikov. Na pozadí miniatúr sú namaľované dvorské scény, akými sú napríklad turnaje, slávnosti, láska, milostné scény, hudba a tanec, hry, lov, bežný život či obyčajný rozhovor.

Mnohé z iluminácií teda zobrazujú práve voľnočasové aktivity šľachty, ku ktorým patrili rôzne zábavy: stolové i pohybové hry, cestovanie, hudba, tanec, čítanie, chov zvierat, turnaje, preteky na koňoch či v streľbe, poľovačky alebo aj hodovanie. Snáď všetky voľnočasové aktivity spracoval detailne historik Jean Verdon. Tieto kratochvile nemožno vnímať oddelene, pretože sa často navzájom prekrývali. Teda hudba a tanec mohli byť súčasťou turnajov, stolové hry súčasťou cestovania, hodovanie súčasťou poľovačky a podobne.

Medzi najobľúbenejšie stolové hry v šľachtických kruhoch patrili šach a vrhcáby. Šach sa do Európy dostal približne v 11. storočí a dlho bol považovaný za prestížnu a ušľachtilú zábavu privilegovaných vrstiev spoločnosti. O jeho obľube svedčí fakt, že v dobovej literatúre a ikonografických prameňoch je mu venované značné množstvo miesta. Vrhcáby sú tiež veľmi obľúbenou stolovou hrou pre dvoch hráčov, s vlastnou špecifickou hracou doskou, pri ktorej ide o vyhadzovanie a blokovanie súperových kameňov na základe čísel padnutých na kockách. Predstavujú teda kombináciu náhody a logiky. Menej honosnou hrou, obľúbenou po celý stredovek, ktorá sa

však vyskytovala skôr v mestskom prostredí bol mlyn. Ide tiež o logickú hru pre dvoch hráčov, ktorej cieľom je zablokovat' na hracom pláne súpera. Spomenúť však musíme i nespočetné varianty hry s kockami. Hoci táto hra bola skôr doménou nižších vrstiev a hrávala sa najmä v hostincoch, sú známe aj prípady šľachticov, ktorí jej holdovali. To sa dá povedať i o kartových hrách, ktoré pochádzajú z Orientu a v písomných zmienkach z Európy sa objavujú koncom 14. storočia, pričom ide hlavne o rôzne zákazy „čertových obrázkov“. Kocky i karty boli považované za hazard, a teda hriech.

Dôležité miesto zaujímajú tiež pohybové hry, ktoré precvičovali fyzickú zdatnosť; mnohé z

Hod kameňom
(iluminácia z kódexu Manesse)

nich sú predchodcami dnešných športov. V stredoveku bola, podobne ako v antike obdivovaná a cenená fyzická zdatnosť. Musíme však upozorniť na dvojsečnosť tejto problematiky – vojenský ideál telo oslavoval, ale naproti tomu ho ideál kresťanský ponižoval. Šľachtici v rôznych pohybových,

často fyzicky náročných hrách nachádzali príležitosť, ako spolu súťažiť. Nie nezvyčajné bolo porovnávanie fyzických síl, napr. hádzaním ťažkých predmetov do diaľky, ako to zobrazuje *Codex Manesse* na portréte hradného grófa z Linzu hádžuceho kamene. Veľkú popularitu dosiahli aj rôzne loptové hry. Oblúbená tiež bola hra s guľami, podobná petangu. Cieľom bolo hodiť guľu čo najbližšie ku kolíku a zároveň odrážať súperove gule. Zaujímavé sú stredoveké kolky, tie sa nezhadzovali guľami, ale palicou dlhou jeden lakeť. Hra kubb je pohybová hra pre 1 – 6 ľudí, na priestore asi 6 x 8 metrov, a spočíva v systematickom hádzaní kolíkov na ciele v hernom poli. Podobných hier existovalo veľké množstvo, predstavili sme len výberovú ukážku.

V šľachtickom prostredí boli najviac obľúbené turnajové hry. Šľachta usporadúvala turnaje s

Hra s guľami
(iluminácia z kódexu Manesse)

veľkou obľubou; boli totiž príležitosťou predviesť svoju odvahu, šikovnosť a rytierske cnosti (*septem probitates*: jazda na koni, plávanie, strelba, čestné zápolenie, so-

koliarstvo/lov, šach a veršovanie), a v neposlednom rade slúžili na dokazovanie spoločenskej hodnoty, zdôraznenie sociálneho statusu a ukážku bohatstva a moci. Boli akýmsi meradlom postavenia, vážnosti a majestátu na šľachtických dvoroch. Vyznačovali sa slávnostnou atmosférou, honosnosťou, pompéznosťou. Kolbištia bývali doplnené o tribúnu pre divákov a urodzené dámy. Významným prvkom rytierskeho ideálu sa totiž vo vrcholnom stredoveku stala láska k žene. Mnohé turnaje boli priamo usporadúvané špeciálne pre dámy a rytieri bojovali, aby sa zapáčili svojej vyvolenej. Historik Le Goff opisuje nový prístup k žene, vyjadrený kurtoáznou láskou ako vzťah pána a vazala, pričom pánom je dáma a vazalom rytier, alebo ako istú formu vzbury proti sexuálnej morálke vtedajšieho sveta. Dámy, vyobrazené v *Manesskom kódexe* na tribúnach, dívajúc sa na turnaj horekujú, zalamujú rukami, mávajú alebo inak gestikulujú, prípadne podávajú rytierovi venček kvetov na znak priazne. Rytieri často nastupovali na turnaj ozdobení súčasťou odevu svojej dámy – okrem venčeka to teda mohli byť šatka, rukáv či prsteň. V ikonografických prameňoch, akým je aj *Codex Manesse*, sa turnaje často vyjavujú ako súboj dvoch jazdcov na koňoch, alebo boj skupiny bojovníkov. V skutočnosti existovalo viac druhov turnajových aktivít, venujú sa im v dnešnej dobe podrobne mnohé odborné publikácie. Úzko spojený s vtedajšou predstavou o vznešenom spôsobe života bol lov. Vo vrcholnom stredoveku sa stal prednostnou záležitosťou aristokracie, pričom nebolo prvoradým cieľom získavanie obživy. Išlo hlavne o zábavu, rozptýlenie a, podobne ako v prípade turnajov, predvedenie svojich schopností a bohatstva. Historik Vladimír Segeš lov zaradil medzi „*militárne kratochvíle*“, pretože bol považovaný za výbornú prípravu na boj. Nákladné honosné lovy a lovecký ceremoniál sa stali neodmysliteľnou súčasťou slávností,

osláv, návštev alebo politických stretnutí. K poľovačke okrem skúseného a zručného lovca patrilo viacero dôležitých vecí: v prvom rade to boli vycvičené zvieratá, ktoré človeku pri love pomáhali (kôň, pes, dravé vtáky), ďalej kvalitná zbraň (luk, kuša, kopia, oštep), lovecká výbava (lesný roh, úzky meč, dýka či nôž) a v neposlednom rade i rôzne pomôcky a pasce. V stredoveku bolo takmer povinnosťou uctiť si vznešených hostí nielen prepychovou hostinou, ale i veľkolepou poľovačkou.

Šľachta v stredoveku často cestovala, či už z dôvodu zábavy, oddychu, alebo kvôli politickým a správnym povinnostiam. Presúvali

**Vyobrazenie turnaja
(Kódex Manessa)**

sa do svojich prechodných sídel, navštevovali hlavné mestá, jarmoky, okolitých aristokratov, alebo svojich príbuzných či priateľov. Ich cesty viedli aj na rôzne pútnické miesta. Cestovali koňmo, alebo vo vozoch, nezriedka tvoriacich karavanu. Do sedla mohli šľachtica vohnať i rôzne vojenské ťaženia.

Čítanie bolo v stredoveku veľmi obmedzené. Bolo výsadou len malého okruhu ľudí, čo bolo

spôsobené negramotnosťou, ale tiež tým, že knihy boli veľmi drahé a zohnať knihu vôbec nebolo jednoduché. Králi, šľachtici, duchovní a dokonca aj niektorí meštania vlastnili knihy, v mnohých prípadoch ich vyslovene zbierali. Zbierky však nebývali veľmi početné a išlo zvyčajne o klasické antické a novšie kresťanské diela, kalendáre, prípadne diela o slobodných umeniach. Rozvoj záľuby čítania priniesol vznik kníhtlače v polovici 15. storočia.

K spoločenskému životu patrila hudba. Môžeme povedať, že rozoznávajú dva druhy hudobníkov v stredoveku: úlohou „muzikálnych“ hudobníkov bolo zabávať dvorskú spoločnosť, zatiaľ čo úlohou trubačov a bubeníkov bolo skôr privolať pozornosť a dávať na vedomie okoliu, že sa niečo deje. Niektorí šľachtici však hudbu nielen počúvali, ale tiež sami hrali na hudobných nástrojoch, dokonca aj komponovali hudbu alebo skladali texty piesní. Príkladom toho je sám *Manesský kódex*, ktorý obsahuje texty piesní rôznych aristokratov.

S hudbou sa bezprostredne spája tanec. Zatiaľ čo dedinské zábavy poddaných sa niesli v znamení bujarých a temperamentných veselíc, šľachtické tance pripomínali skôr presne organizované umelecké hry, pri ktorých sa rytieri dotýkali dámy často len končekmi prstov alebo ju držali za cíp rukávu či šatky. No nesmieme si myslieť, že všetci šľachtici-tanečníci úplne skrotili svoju túžbu predviesť sa. Historik Jozef Macek opisuje prípad, keď sa pod tancujúcimi šľachticmi preborila podlaha hradu. Nebolo nezvyčajné aj sledovanie tanca pre zábavu; takým bol napríklad kozácky šablónový tanec. Tanec mal veľmi zvláštne postavenie v stredovekej spoločnosti. Súvisí to s názorom cirkvi, že tanec je nástrojom diavla a prežitkom pohanského kultu.

O obľúbenosti hier svedčia hlavne zákazy, ktoré bez úspechu vydávali rôzne vrchnosti – dvorské, cirkevné, mestské či iné, pričom šlo najmä o zákazy hazardných hier. Zároveň nachádzame pramene vypovedajúce o

trestoch za falošnú hru. Za povšimnutie stojí to, že hrám občas holdovali aj tí, ktorí ich zakazovali. Príklady takých ľudí vyniesla na svetlo historička Lengyelová.

Obrazový materiál z *Veľkého Heideberského spevníka* poskytuje historikom nemalú základňu na štúdium mnohých historických reálií, nielen šľachtických zábav. Na prepracovaných miniatúrach nachádzame kultúrohistorické informácie, ktoré sú nenahraditeľné pre historický výskum stredoveku. Avšak výskum obrazových prameňov je chýlostivou záležitosťou. Aj na tie najkrajšie a najhodnotnejšie obrazové pramene treba nazerať s nadhľadom a kriticky. Dvorský život na ilumináciách v *Kódexe Manesse* je do určitej miery zidealizovaný, čo však neznamená, že by vyobrazené reálie boli neskutočné. Práve vďaka autorskej idealizácii majú vyobrazenia mnoho detailov, ktoré poskytujú zaujímavé podklady na štúdium

stredovekých loveckých odevov, zbraní, zvykov, zvierat, alebo foriem lovu a reprezentácie. Vyobrazenia šľachticov teda ako celok síce nie sú prirodzené, ale jednotlivé detaily sú naopak veľmi podrobné. Identifikácia, rozbor a popis jednotlivých gest, symbolov či výjavov prináša so sebou mnohé problémy, ale zároveň aj poskytuje výsledky v podobe dokreslenia informácií z písomných a archeologických prameňov, ako v prípade nášho príspevku. Voľný čas šľachty tak možno pozorovať vizuálne, bezprostrednejšie a autenticky, pričom abstraktné pojmy sa stávajú zrozumiteľnejšími.

Prameň

Große Heidelberger Liederhandschrift (Codex Manesse). Heidelberg: Universitätsbibliothek Heidelberg, Cod. Pal. germ. 848. Dostupné na internete: <<http://digi.ub.uni-heidelberg.de/diglit/cpg848>>

Literatúra

1. KOVAČEVIČOVÁ, Soňa. *Človek a jeho svet na obrazoch od stredoveku až na prah súčasnosti*. Budmerice: Rak, 2006, 141 s. ISBN 80-85501-23-X.
2. LE GOFF, Jacques. *Kultura stredoveké Evropy*. Praha: Odeon, 1991, 747 s. ISBN 80-207-0206-7.
3. LENGYELOVÁ, Tünde. *Život na šľachtickom dvore*. Bratislava: Slovart, 2016, 248 s. ISBN 978-80-556-1287-4.
4. MACEK, Josef. *Jagellonský věk v Českých zemích 1 – 2*. Praha: Academia, 2001, 561 s. ISBN 80-200-0895-0.
5. SEGEŠ, Vladimír. *Stredovekí rytieri a ich svet. 2010*. [Kalendár.] Bratislava: Vojenský historický ústav, 2010.
6. VERDON, Jean. *Volný čas ve středověku*. Praha: Vyšehrad, 2003, 262 s. ISBN 80-7021-543-7.

Fenomén Báthory

autor ■ Bc. Mária Molnárová

(Univerzita Konštantína Filozofa v Nitre)

O rode Báthoryovcov v dnešnej dobe snáď už každý počul alebo čítal. Vo väčšine prípadov však ide o populárne alebo populárno-historické diela. Zaoberajú sa zväčša osobou Alžbety Báthori, ktorá je známa ako Čachtická pani. V článku sa zameriame na celkový obraz tohto rodu, ale zreteľ budem klásť na u nás menej známu Somlyóovsku vetvu rodu. Primárne sme čerpali z genealogického časopisu Turul, z kníh J. Karácsonyiho a I. Nagya. Sekundárne zdroje tvorila rozličná odborná literatúra a genealógiou zaoberajúce sa webové stránky. Rodinné vzťahy som sa snažila dohľadať aj prostredníctvom dobových listín a listov.

Rod Báthoryovcov pôvodne pochádzal z významného nemeckého rodu Gutkeled. V písaných prameňoch existuje niekoľko spôsobov písania názvu rodu. Podoba sa neustále mení v závislosti od regiónu a obdobia. Môžeme ich nájsť ako Guthkeled, Gút-Keled, Gut-Keled, Cletgud, Gwthkeleth. Medzi ich potomkami nájdeme udatných mužov, silné ženy, ale aj významných cirkevných predstaviteľov a kniežatá. Už samotný Šimon z Kézy o nich vo svojom diele píše: „Po čase, za vlády kráľa Petra prichádzajú zo švábskeho kmeňa bratia Kelad a Gut. Pochádzajú z hradu Štauf.“ Veľmi podobne o tom informoval aj kronikár zo 14. storočia Marek Kálti. V jeho diele môžeme objaviť nasledujúcu zmienku: „O Gutkeledskom rode sa toho veľa hovorí, pravdou je, že ich sem priviedol na pomoc kráľ Peter, keď utiekol cisárovi Henrichovi. Boli zo švábskeho hradu Štauf, odtiaľ pochádzal aj cisár Fridrich.

Ich korene siahajú do významných švábskych rodín, a aj napriek tomu, že ich dedičstvo bolo chudobné, vo svojej domovine boli považovaní za srdečných a mocných ľudí. Gutkeledský rod vzrástol v časoch kráľa Šalamúna a kniežat Gejzu a Ladislava. Vtedy sa totiž rozdelili na dve vetvy, jedna zostala verná kniežatám, druhá Šalamúnovi. Osobitne vyzdvihujú z tohto rodu Vida, ktorého – ako hovoria – povýšil Šalamún.“ Predchádzajúce krátke úryvky z dvoch základných stredovekých prameňov majú pre nás veľkú výpovednú hodnotu. Dozvedáme sa, že rod pochádzal zo Švábska a do Uhorska sa dostali už v období vlády kráľa Petra Orseola (1038-1041/1044-1046). Úryvok z Káltiho kroniky umožňuje ich príchod datovať aj o niečo presnejšie. Uhorský kráľ sa do Stoličného Belehradu (Székesfehérvár) vybral 26. mája 1045. Tam zložil lénny sľub cisárovi Henrichovi za jeho pomoc proti Samuelovi Abovi. Na základe prameňov sa dá usudzovať, že ich príchod spadal približne do obdobia okolo tohto roku. Ako sa ďalej uvádza, pochádzali z hradu Štauf, tak ako aj neskorší cisár Svätej ríše rímskej Fridrich II. Štaufský.

Z tohto starého a početného rodu vzišlo 18 významných šľachtických rodov resp. rodín Uhorska. Gutkeledovci sa rozvetvili na dve hlavné vetvy: Šárvármonoštorskú (Sárvármonostor) a Majada. Tie sa ešte ďalej členili na jednotlivé rody a rodiny. Rod Báthoryovcov svoj pôvod odvodzoval od Majádovcov z vetvy Bátor, do ktorej patrili nasledujúce rodiny: Báthory, Sakoj (Szakoly) a Zelemér. Bližšie rozvetvenie už nebudeme rozpisovať.

Rod Báthoryovcov a ich rozvetvenie

Na základe výskumu sa nám podarilo podrobnejšie naznačiť jednotlivé vetvy rodu Báthoryovcov. Jeden z predstaviteľov rodu Gutkeled, Bereck de Rakomaz (Rakamaz), dostal do daru od kráľa Ladislava IV. za prejavenu vernosť mestá Abram (Nyírabrány), Batúr (Nyírbátor) a Kis Baka. Za nové sídlo si rodina vybrala panstvo Batúr. Práve od neho si príslušníci rodu začali neskôr odvodzovať prímenie Bátori. Bereckovi dvaja synovia Ján a Lökös zapríčinili rozdelenie rodu na dve vetvy. Kráľ Karol Róbert im v roku 1325 potvrdil privilégiá, ktoré boli udelené ich otcovi. V tomto období začali používať aj nový erb. O päť rokov neskôr získali privilégium *Sedes dominalis*. Ten im zabezpečoval rôzne práva, ako napr. predsedanie stoličného súdu. Získali aj privilégium, na základe ktorého mohli vynášať rozsudok smrti nad obyvateľmi svojich majetkov.

Pôvodný erb rodu

Následne v roku 1332 preniesli svoje rodinné sídlo na panstvo v Ecsede. Začiatkom 14. storočia aj Bereckov vnuk Ladislav prostredníctvom sobáša nadobudol majetky. Jedným z nich bolo panstvo v Szilágysomlyó, ktoré bolo súčasťou manželkinho vena. Peter Báthori vlastnil už majetky v Ecsede. Potomkovia týchto dvoch predstaviteľov si prirodzene začali písať k menu aj príslušnosť vetvy. V prípade Ladislava sa objavuje tvar priezviska Báthory de Somlyó, a u potomstva Petra – Báthori de Ecsed. Členeniu rodu ešte stále nie je koniec. Z

týchto dvoch vetiev sa v roku 1338 utvorila aj tretia vetva. Boli to neskorší stanislavskí Báthoryovci, ktorí nadobudli panstvá v Szanisló. Oni písali svoj tvar priezviska ako Báthory de Szanisló, resp. Báthory de Stanisló a ojedinele Báthory de Stanislófi. Pri bádani najmladšej línie je nevyhnutná obozretnosť. Historici a genealógovia tvar priezviska píšu rozlične. U Nagya ho nájdeme v tvare Stanislófi, Wertner ich spomína ako Szanislófi a Karácsonyi ako Sanislógi atď. Rodina sa formálne síce rozvetvila na tri časti, významnejšie postavenie si naďalej zachovali pôvodné dve vetvy. Kým ecsedskí Báthoriovci v 16. storočí konvertovali na protestantskú vieru, zatiaľ somlyóovskí zostali naďalej katolíckmi. Aj napriek týmto skutočnostiam bol rod Báthory neustále súdržný. Hoci mali všetci spoločné priezvisko, príslušníci vetiev si jeho tvar písali inak. Predstavitelia somlyóovskej vetvy ho uvádzajú v podobe Báthory. Potomkovia ecsedskej vetvy takmer výlučne len v tvare Báthori, resp. Bátori. Týmto spôsobom nepriamo napovedajú o príslušnosti k jednotlivéj vetve. Nejednotnosť písania dokáže bádateľa občas zmiastať.

Vetva Báthori de Ecsed

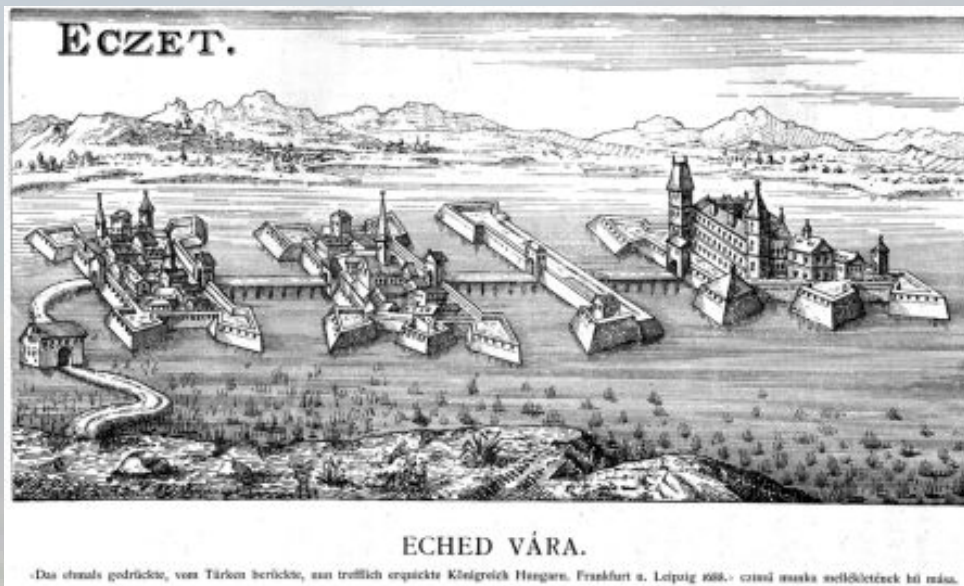
Ako sme už vyššie spomínali, Bereckov vnuk Peter I. je prvý z vetvy de Ecsed. Peter študoval v Itálii. Pôvodné pôsobil ako kanonik, ale pre smrť jediného brata bol nútený zo služieb cirkvi vystúpiť a zaujať miesto dediča majetku. Ecsedská vetva pôsobila najmä na území horného Uhorska a v Partiu. Už v 15. storočí z ich radov vzišli dôležití predstavitelia štátneho aparátu a významní šľachtici. Vnuk Petra – Štefan (István) Báthori pôsobil na dvore kráľa Žigmunda Luxemburského (1387-1437). Sprevádzal ho na niekoľkých výpravách po Európe. Práve vďaka oddanej službe ho panovník prijal medzi členov novovzniknutého Dračieho rádu. V tomto období sa do erbu ecsedskej vetvy dostáva popri dračích zuboch (pazúroch) aj ovinutý drak. V ich prípade je drak nielen

strážcom, ale aj štítonosičom. Medzi rokmi 1435 – 1440 Štefan I. Báthori de Ecsed pôsobil v úrade krajinského sudcu. Zomrel po boku kráľa Vladislava I. (1440-1444) pri bitke vo Varne. Rozsiahla

ecsedská vetva mala ešte jedného popredného Štefana, ktorý bol v poradí druhý. V dejinách je možno ešte známejší ako spomínaný predok. Žil medzi rokmi 1430-1493 a pôsobil ako krajinský sudca, neskôr zastával úrad sedmohradského vajdu. Bol to práve on, ktorý 13. októbra 1479 v bitke pri Kenyérmező spoločne s temešským županom Pavlom Kinizsim zničil rabujúce vojská Isza a Ali bega (beja). Na počesť tohto víťazstva dal postaviť dva kostoly a kláštor v Nyírbátore.

Nemôžeme zabudnúť ani na významných cirkevných predstaviteľov tohto rodu. Takým je napríklad Mikuláš (Miklós) I. Báthori de Ecsed (1440-1506), ktorý pôsobil ako biskup vo Váci. Práve vďaka nemu toto mesto prekvitalo. Popritom stihol dohliadať aj na stavbu hradu v Novohrade. Na počesť tohto biskupa bola objavená v roku 1949 pamätná tabuľa v renesančnom štýle, ktorá bola datovaná do roku 1483.

Medzi predstaviteľmi tejto vetvy možno nájsť aj iných významných predstaviteľov, ktorí formovali dejiny nielen svojej doby, ale aj budúcich generácií. Aj keď ich život neopíšeme, aspoň vyzdvihneme niekoľko mien: palatín Štefan (István) III., Juraj (György) I., Ondej (András) II., Ondrej (András) III. zvaný

Hrad v Ecsede

boli napríklad Anna Báthori de Ecsed, ktorá bola obvinená zo smilstva a bosoráctva. Známejšia je jedna z posledných predstaviteľiek ecsedskej vetvy, ktorú poznáme najmä vďaka jej procesu. Hovoríme o dcére Juraja Báthori de Ecsed a Anny Báthory de Somlyó – Alžbete (Erzsébeth) Báthori de Ecsed. Manželku známeho Čierneho bega Františka Nádašdyho verejnosť pozná najmä ako „krvavú grófkú“ alebo „krutú čachtickú pani“. Tento mýtus sa už dnes snaží vyvrátiť niekoľko renomovaných slovenských, maďarských a zahraničných historikov. Skutočný obraz o jej osobe je možné nájsť v odborných, ale aj odbornopopulárnych dielach týchto autorov.

Vetva Báthory de Somlyó

Približne v rovnakom období ako Peter I. Báthori de Ecsed získal panstvo v Ecsede, aj jeho bratranec Ladislav I. nadobudol majetky v Szilágysomlyó. Ním sa utvorila vetva s prímením de Somlyó, zvaná aj ako somlyanská alebo somlyóovská.

Vďaka vernosti, udatnosti a tiež sobášnej politike sa jej predstavitelia vypracovali na tie najvyššie posty. Mnohé popredné uhorské šľachtické rodiny sa s nimi dostávali do príbuzenského vzťahu. V rodostromoch (pozri prílohy) možno nájsť mená ako Csáky, Pálffy,

Bonaventura, Juraj (György) II., Mikuláš (Miklós) II. a iní. Nedá sa ne-spomenúť ani na predstavi- telky nežnejšieho pokole- nia. Tie histó- ria pozná naj- mä z populár- nejších diel často so skre- sleným obra- zom. Takými

Jagello, Bánffy, Túrocz, Bessenyei, Dobó, Rátoti, Szilágyi, Nádašdy, Thurzo, Lučenský (Losonczy), Várdai atď. Somlyóovskí Báthoryovci boli vlastními majetkom najmä v Sedmohradsku. Musíme poznamenať, že až piati predstavitelia tejto vetvy zastávali úrad sedmohradského kniežata. Jeden z nich sa dokonca stal aj poľským kráľom. Pre uvedenie do problematiky je potrebné podotknúť, že niektorí pochádzajú z pôvodnej somlyóovskej vetvy a ďalší z tzv. mladších predstaviteľov. O nich hovoríme od Mikuláša (Miklós) II. Báthoryho de Somlyó. Jeho synom nebol nik iný, ako posledný sedmohradský vajda Štefan (István) IV. Báthory de Somlyó (1477-1543). Bol familiárom Jána Zapoľského. Spoločne s Ondrejom (András) II. Báthori de Ecsed sa stali v rokoch 1523-1524 sabolčskými županmi. Kráľovná Mária Habsburská dňa 13.

do smrti. S manželkou Katarínou Telegdiovou mal 8 detí. Najznámejšie z nich je práve ich posledné dieťa – syn Štefan V. Báthory de Somlyó (1533-1586). Už v mladosti sa vyznamenal v protitureckých bitkách. Významne sa podieľal na obrane Temešváru a Jágra, bojoval proti kapitánovi Melchiorovi Balašovi v bitke pri Hodode a osobne sa zúčastnil rokovaní v Speyeri. Od roku 1571 bol ako prvý zo somlyóovskej vetvy dosadený do úradu sedmohradského kniežata. Jeho prvé roky úradovania sa niesli v duchu potlačenia vzbúrených Sikulov na čele s Gašparom Bekešom. V súvislosti s touto udalosťou je nutné spomenúť bitku pri Kerelőszentpál (rumunsky Sânpaul), ktorá sa uskutočnila 9. júna 1575. Po smrti Žigmunda II. Augusta a úteku Henricha z Valois sa uchádzal o poľskú korunu. Okrem neho boli ešte traja horúci kandidáti, a

to ruský cár Ivan Hrozný, cisár Maximilián Habsburský a švédsky kráľ z rodu Vasovcov.

V Rzeczpospolite zasadajúci sejm *Na Woli* mal *Právo voľby nového panovníka*. Po dlhých rokovaní sa rozhodli práve pre Štefana Báthoryho de Somlyó. Ku korunovácii došlo po svadbe s Annou Jagelovskou 1. mája 1576 vo Wawelskej katedrále. Okrem titulu *Rex electus Poloniae* (zvo-

Vyobrazenie bitka pri Kenyermező z 13. októbra 1479

septembra 1524 jeho aj Pavla Ártandiho vymenovala za beregského župana a mukačevského hradného kapitána. Následne, keď sa Zápoľský v roku 1526 stal kráľom, vymenoval ho za sedmohradského vajdu. Tento úrad zastával až

lený kráľ Poľska) získava aj titul litovského kniežata. Nevzdal sa ani Sedmohradsku. V neprítomnosti za neho vládol brat a neskôr synovec Žigmund Báthory de Somlyó. Počas svojho panovania viedol úspešnú politiku a bol

veľkým reformátorom v novej domovine. Mal niekoľko úspešných ťažení proti ruskému cárovi. Bol jedným z mála, ktorému sa cára podarilo dostať na kolená. O tejto udalosti vznikol aj slávny portrét Jána Matejka – Báthory pod Pskowem. Práve tak 8. septembra 1581 porazil ruské vojská a získal strategicky významné oblasti ako Polock, Livonsko, územia pri hornom toku rieky Dvina a tiež pevnosť Weliž. Smrť mu prekazila realizovať dávno vysnívanú víziu *Dominium Maris Baltici*, v ktorej mal pripojiť pobaltskú oblasť k svojej krajine.

Ďalšie kniežatá z tohto rodu, niektorí viac a iní menej známi, sú Žigmund Báthory de Somlyó, Baltazár (Boldizsár) Báthory de Somlyó, Ondrej (András) Báthory de Somlyó a Gabriel Báthory de Somlyó. Mimoriadne významní sú najmä poslední dvaja menovaní muži, a to aj napriek tomu, že v úrade kniežaťa sa neohriali dlho. V Ondrejových rukách sa spájala svetská aj

spoločne s Františkom Nádašdym, Petrom Zrínským a Františkom Krištofom Frangepánom zachránila svojho syna Františka I. Rákocziho pred trestom smrti, keď sa zaplietol do Wesselényiho sprisahania.

Zaujímavosti, s ktorými je možné sa stretnúť pri genealogickom výskume

Pri bádaní po jednotlivých väzbách je možné naraziť na problém so zapisovaním ženskej línie. Tá sa nevedla podrobne alebo vôbec. Nejasnosti možno nájsť aj v mužskej vetve rodu. Vhodným príkladom je vynechanie súrodencov poľského kráľa Štefana V. Báthory de Somlyó z rodostromu genealógmí. Konkrétne hovoríme o bratovi Mikulášovi a Kataríne, čo je z určitých dôvodov i pochopiteľné. Existuje o nich len niekoľko zmienok: Mikuláš sa mal stať 27. mája 1568 ostrihomským arcibiskupom. Namiesto neho bol do úradu vybraný Anton Verancsics resp. Vrančič (Antal Verancsics). Píše o tom aj jeden známy ge-

Jan Matejko - Batory pod Pskowem

nealóg Mór Wertner v jednom čísle Turula. „Nepoznáme z tohto obdobia iného Mikuláša Batoriho, na koho by to mohlo sedieť. Ak sa len posol z Pármí nepomýlil a nezapísal si zlé meno.“ V tomto období je známy aj ďalší Mikuláš Batori (syn Andreja Batoriho) z ecsedskej vetvy. Narodil sa okolo roku 1520. Za manželku mal Eufrozínu (Fruzsina) Lučenskú, no o ich deťoch sme už zmienky zmienky nenašli. Pôsoobil v úrade krajinského

sudcu. Iného Mikuláša Báthoryho z tohto rodu som počas bádania už neobjavila. Naspäť ale k Somlyóovskému Mikulášovi. Nagy a Wertner sa zhodujú, že pravdepodobne skoro zomrel. O jeho sestre Kataríne sme v inom zdroji zmienku nenašli. V tom čase v Uhorsku žil ešte jeden rod Báthori, tzv. Gyágyský (Gyági) Báthoriovci.

Už sme sa stretli s niekoľkými rodmi, ktoré boli v Uhorsku veľmi významné. V tomto období je známy aj ďalší Mikuláš Batori (syn Andreja Batoriho) z ecsedskej vetvy. Narodil sa okolo roku 1520. Za manželku mal Eufrozínu (Fruzsina) Lučenskú, no o ich deťoch sme už zmienky zmienky nenašli. Pôsoobil v úrade krajinského

sudcu. Iného Mikuláša Báthoryho z tohto rodu som počas bádania už neobjavila. Naspäť ale k Somlyóovskému Mikulášovi. Nagy a Wertner sa zhodujú, že pravdepodobne skoro zomrel. O jeho sestre Kataríne sme v inom zdroji zmienku nenašli. V tom čase v Uhorsku žil ešte jeden rod Báthori, tzv. Gyágyský (Gyági) Báthoriovci.

S nami skúmaným rodom Báthory nebol v príbuzenstve. Oni pochádzali z Abovského rodu a ich priamym predkom bol župan Peter Aba, ktorého v literatúre môžeme nájsť ako Petrus Comes de genere Aba. Mikuláš I. Báthori zastával v roku 1342 úrad sedmohradského vajdu. Práve v tom čase získali títo Báthoriovci majetky v Gógu, resp. Gyágyi, odkiaľ nadobudli aj toto prímenie. V 16. storočí v ich rodine žili dvaja Mikulášovia – Mikuláš III. a IV. Obaja boli ženatí a mali deti, a v službách cirkvi nikdy nepôsobili.

Pri bádani sme našli ďalšiu zaujímavosť, týkajúcu sa inej sestry poľského kráľa – Anny Báthory de Somlyó. Bola manželkou niekoľkých mužov. Prvým z nich bol Gašpar Drágfi de Béltik, s ktorým podobne ako s druhým manželom Antontom Drugethom de Homonna nemala žiadne deti. Tretím Anniným manželom bol Juraj Báthori de Ecsed, s ním splodila štyroch potomkov. Najstarším a zároveň posledným žijúcim mužským predstaviteľom ecsedskej vetvy bol Štefan Báthori de Ecsed. Za manželku mal Eufrozínu Drugeth de Homonna. Nenarodil sa im ani jeden syn, a tak vymierajú ecsedskí Báthoriovci po meči. Druhá v poradí sa Anne narodila dcéra Alžbeta. Známa je ako manželka Františka I. Nádašdyho. Mala však ešte jednu sestru menom Klára. Tá sa vydala za svojho vzdialeného príbuzného Michala z Várdy (Michal de Varda). Členovia rodiny de Varda, rovnako ako Báthoryovci, pochádzajú z rodu Gutkeled. Posledným potomkom Anny a tohto manželstva bola dcéra Žofia. Jej manželom bol Andrej Fygedi. Wertner tvrdí, že po smrti Juraja Báthoriho sa jeho manželka už viackrát nevydala. Pri výskume sme však v jednom rodokmeni našli na ešte jedného manžela Anny menom Klement Dóczy.

Nagy svoju genealogickú zbierku napísal v roku 1857. Niektoré vetvy však obsahujú určité nepresnosti. Napríklad, Annu ani Katarínu v somlyóvskej línii rodu vôbec nespomína. Ak si

dobré všimneme tabuľku č. 3, meno Juraja Báthoriho nájdeme ako manžela jej sestry Žofie. Uvádza sa ako v poradí tretí manžel, čo aj skutočne sedí – Juraj Báthori bol naozaj tretím mužom, ale nie Žofie. Ako sme už vyššie spomínali, bol manželom Anny. Ak sa bádateľ rozhodne preskúmať aj ecsedskú líniu, bližšie rozpracovanú v jeho knihe, tabuľka č. 7 ho môže zmiestniť. Tu už ako manželka Juraja Báthoryho figuruje Anna Báthory de Somlyó. Tým to ale nekončí. Žofia takto „prebrala“ aj iných manželov svojej sestry, konkrétne Gašpara Drágfiho a Kelemen (Klemend) Dóczyho. Podobných nezrovnalostí môže bádateľ nájsť omnoho viac.

Vymretý rod Báthoryovcov zaujímal historikov veľmi dávno. Ide o rodinu s naozaj košatým rodokmeňom. Aj keď o ich predstaviteľoch vznikajú stále nové a nové príspevky, vždy sa nájdú zaujímavé skutočnosti. Každé bádanie zo sebou prináša potvrdenie alebo vyvrátenie rôznych mýtov.

Zoznam použitých prameňov

1. Anjou-kori Oklevéltár. [online]. Dostupné na internete: https://library.hungaricana.hu/hu/collection/kozepekori_magyar_okmanytarak_anjou/. (citované 26. 08. 2016)
2. MARCUS DE KALT. *Chronica Hungarorum alebo Chronicon (Hungariae) Pictum*. [online] Dostupné na internete: <http://mek.oszk.hu/10600/10642/pdf/10642>. (citované 12. 04. 2018).
3. NAGY, Iván. et al. *Codex diplomaticus Hungaricus Andegavensis. Budapest – Szeged : M. TUD. Akadémia, 1878 – 2015*. [online] Dostupné na internete: https://library.hungaricana.hu/hu/collection/kozepekori_magyar_okmanytarak_anjou/. (20. 04. 2018).
4. SIMON DE KÉZA. *Gesta Hunnorum et Hungarorum 1282–1285*. [online] Dostupné na internete: <http://mek.oszk.hu/02200/02249/02249.htm>. (citované 12. 04. 2018).
5. SZENTPÉTERY, Imre. *Árpád-kori oklevelek kritikai jegyzéke. 2. köt.* Budapest: B.V., 1961, 2592.; 3159 regeszta. [online] Dostupné na internete: https://library.hungaricana.hu/hu/view/MolDigiLib_MOLkiadv2_09/?pg=0&layout=s. (citované 20. 04. 2018)

Zoznam použitej literatúry

1. BOKOR, József. *A Pallas nagy lexikona. Arcanum*. [online] Dostupné na internete: <http://mek.oszk.hu/00000/00060/html/080/pc008014.html#4> (citované 20. 4. 2018).
2. CSERGHEŐ, Géza. *Magyar címeres-könyv a XVII. századból*. Budapest: Magyar heraldiaki és genealógiai társaság, 1885. 192 s. [online] Dostupné na internete: https://adtplus.arcanum.hu/en/view/Turul_1885/?pg=2&layout=s. (citované 12. 04. 2018)
3. CSICAY, Alajos. *Királyok fejedelmek kormányzók*. Dunajská Streda: Lilium Aurum, 2003, 164 s. ISBN: 80-8062-072-5.
4. CSICSAY, Alajos. *Híres és hírhedt személyek a magyar történelemben*. Dunajská Streda: Lilium Aurum, 2004, 128 s. ISBN: 80-8062-212-4.
5. CSIFFÁRY, Tamás. et al. *Magyar királyok könyve*. Budapest: Inkvizítor Kiadó, 2004, 191 s. ISBN: 963-9030-20-1.
6. DVOŘÁK, Pavol. – KALLAY, Karol. *Krvavá grófka*. Bratislava: Slovart, 2002, 296 s. ISBN 978-80-556-2363-4.
7. GEBEI, Sándor. *Az erdélyi fejedelmek és a lengyel trón*. B.M.: Erdélyi múzeum. 63. kötet 2001/ 1-2. kötet [online] Dostupné na internete: <http://epa.oszk.hu/00900/00979/00021/01gebei.htm>. (citované 16. 04. 2018)
8. HALECKI, Oscar. *A nyugati civilizáció peremén*. Budapest: Osiris-Századvég, 2000, 1995. 351 s. ISBN 963-379-012-3.
9. HORN, Ildikó. *A hatalom pillérei. A politikai elit az Erdélyi Fejedelemség megszilárdulásának korszakában (1556-1588)*. Budapest, 2013. 408 s. [online] Dostupné na internete: <http://real-d.mtak.hu/581/>. (citované 20. 04. 2018).

10. JENEI, Ferenc. *Az Ecsedi Báthoriakról. A Nyíregyházi Jósza András Múzeum évkönyve 10. – 1967.* Nyíregyháza: B.V. 1968, 215 s. Dostupné na internete: http://epa.niif.hu/01600/01614/00007/pdf/nyjame_10_1967_103-107.pdf. (citované 20. 04. 2018).
11. KARACSONYI, János. *A magyar nemzetségek a XIV. század közepéig. 1./2./3. kötet.* Budapest: Magyar Tudományos Akadémia, 1901. Dostupné na internete: <http://mek.oszk.hu/09100/09195/pdf/> (citované 14. 04. 2018).
12. KOČIŠ, Jozef. *Alžbeta Báthoryová a palatín Thurzo.* Martin: Osveta, 1984, 120 s.
13. KOVÁCS, Gergely István. *Magyar királyok és uralkodók János Zsigmond, Báthory István, Báthory Zsigmond.* Budapest: Duna International, 2011, 92 s. ISBN 978-615-5013-32-4.
14. MAKKAI, László. *Erdély története a kezdetektől 1606-ig. 3. kiadás.* Budapest: Akadémia kiadó, 1988, 611 s. ISBN 963-05-4884-4.
15. MAKAY, Dezső. *A Csanád-nemzetség. – A Telegdy-család.* In *Turul.* Budapest: Magyar heraldikai és genealógiai társaság, 1895. 220 s. [online] Dostupné na internete: https://adtplus.arcanum.hu/en/view/Turul_1895/?pg=2&layout=s. (citované 12. 04. 2018).
16. MARKÓ, László. *A Magyar Állam Főmeltóságai Szent Istvántól napjainkig.* Budapest: Magyar Könyvklub, 2000, 330 s. ISBN: 963-547-085-1.
17. NAGY, Iván. *Magyarország családai czimerekkel és nemzékrendi táblákkal.* Pest: Friebeirsz István, 1857, 304 s. [online] Dostupné na internete: http://mek.oszk.hu/09300/09379/pdf/mo_csaladai_01.pdf, http://mek.oszk.hu/09300/09379/pdf/mo_csaladai_02.pdf. (citované 20. 04. 2018).
18. PÁLFFY, Géza. *A Magyar Királyság és a Habsburg Monarchia a 16. században.* Budapest: MTA Bölcsészettudományi Kutatóközpont, 2016, 564 s. ISBN 978-963-396-273-14.
19. REISZIG, Ede. – GORZÓ, B. *Szatmár vármegye nemes családai.* [online] Dostupné na internete: <http://mek.oszk.hu/09500/09536/html/0020/20.html>. (citované 16. 04. 2018).
20. REISZIG, Ede. *Bihar vármegye nemes családai.* [online] Dostupné na internet: <http://mek.oszk.hu/09500/09536/html/0005/32.html>. (citované 16. 04. 2018).
21. SZILÁGYI, Sándor. *A Magyar nemzet története. V. Magyarország három részre osztásának története (1526–1608).* Budapest: Athenaeum részvénytársulat betűivel, 1897. [online] Dostupné na internete: <http://mek.oszk.hu/00800/00893/html/doc/c400339.htm>. (citované 17. 04. 2018).
22. ULRICH, Attila. *A Báthoriak kora.* [online] Dostupné na internete: <http://www.nyirbim.hu/bkora.htm>. (citované 18. 04. 2018).
23. VERESS, Endre. *A történetíró Báthory István király.* Cluj-Kolozsvár: Minerva irodalmi és nyomdai műintézet részvénytársaság, 1933, 36 s. [online] Dostupné na internete: http://epa.oszk.hu/00900/00979/00237/pdf/1933_38_10_12_377-412.pdf. (citované 12. 04. 2018).
24. WERTNER, Mór. *A Báthoryak családi történetéhez.* In *Turul.* Budapest: Magyar heraldikai és genealógiai társaság, 1900. 201 s. [online] Dostupné na internete: https://adtplus.arcanum.hu/en/view/Turul_1900/?pg=0&layout=s. (citované 12. 04. 2018).

„Známejší na zemi, milší na nebesiach.“ Valentín Drugeth de Homonna a Krásny Brod

autor Bc. Matúš Burda
(Univerzita sv. Cyrila a Metoda v Trnave)

Európska spoločnosť naprieč celým kontinentom od západu na východ s veľkým záujmom a obavami sledovala postup státisícového vojska Osmanskej ríše cez Balkán smerom do Uhorska, ktoré sa vinou slabej panovníckej dynastie na tróne ocitlo na prelome 15. a 16. storočia v ťažkej situácii. Po nástupe Jagelovcov na uhorský trón sa len veľmi málo finančných prostriedkov investovalo do zabezpečenia južných hraníc, a tak osmanská armáda bez odporu vpadla do Uhorského kráľovstva a v bitke pri Moháči 29. augusta 1526 porazila vojská kráľa Ľudovíta II., ktorý zomrel pádom z koňa cez rieku Cselle. Víťazstvo Osmanskej ríše a strata kráľa destabilizovala zaužívané pomery v Uhorskom kráľovstve a vytrhla uhorskú šľachtu spolu s duchovenstvom z letargie. Boj o uhorskú korunu medzi Ferdinandom I. Habsburským a Jánom Zápoľským, šírenie reformácie do kráľovstva, neustále ohrozovanie zo strany Osmanov či nespokojní šľachtici v Uhorsku oslabili postavenie stredoeurópskeho štátu natoľko, že sa v 16. storočí krajina zmietala v občianskej vojne, ktorá v 17. storočí prerástla do odboja sedmohradských veľmožov proti novej dynastii na uhorskom kráľovskom stolci.

Na pozadí vyššie uvedených problémov Uhorského kráľovstva budeme sledovať život

šľachtica Valentína Drugetha, ktorý sa síce narodil až v roku 1577, ale rodina Drugethovcov značne ovplyvňovala dianie v celej krajine. Len pre úplnosť informácií dodávame, že prví Drugethovci, konkrétne Filip I. a Ján I. prišli do Uhorska v sprievode s Karolom Róbertom z Anjou, ktorý sa po mnohých peripetiách v prvom desaťročí 14. storočia stal uhorským kráľom. Práve Filip I. a Ján I. sa považujú za zakladateľov uhorskej vetvy rodu Drugeth. Obaja bratia sa stali vernými a blízkymi spolupracovníkmi nového kráľa Karola I. (1301/1308-1342), ktorému pomáhali prevziať moc nad celou krajinou, pretože tú kvôli úpadku predchádzajúcej dynastie Arpádovcov v závere 13. storočia ovládali silné magnátske rody. Uhorských magnátov sa čiastočne podarilo zlomiť až po bitke pri Rozhanovciach, za čo Filip I., inak veľmi zdatný vojak, donačnou listinou získal rozsiahle panstvo na Zemplíne s mestečkom Humenné, ktorého názov pozvoľne ako prídomok sa v mene rodu objavoval už od druhej polovice 14. storočia (*de Homonna* alebo *Homonnai*). Drugethovci si v 14. a 15. storočí upevnili moc nielen v regióne Zemplína, ale získavali dôležité posty aj na kráľovskom dvore. Za podporu a vernosť sa im kráľ odplatil udelením úradu palatína. Počas tohto obdobia

Zámok v Humennom

sa rod etabloval na uhorské pomery a rozumnou sobášnou politikou sa zaradil medzi najvýznamnejšie šľachtické rody v kráľovstve. Presuňme sa však do obdobia prvej polovice 16. storočia. Po smrti kráľa Ľudovíta sa rozhorel boj o uhorský trón medzi Ferdinandom I. a Jánom Zápoľským. Druhý menovaný neváhal a 10. novembra 1526 sa vyhlásil v Stoličnom Belehrade za uhorského kráľa a poveril Štefana IV. Drugetha, aby správu o Zápoľského zvolení zanesol do Poľska. Aj ďalší Drugethovci spočiatku podporovali Jána Zápoľského, ale neskôr, ako to u uhorskej šľachty môžeme v tomto období pozorovať, pod vplyvom rôznych okolností či prísľubov sa priklonili na stranu Ferdinanda Habsburga. Svoju náklonnosť dynastii Habsburgovcov preukázali tým, že sa zúčastnili korunovácie Ferdinanda za uhorského kráľa. Jediný, ktorý nepodporil novokorunovaného panovníka bol František II., čo je však pochopiteľné, keďže s Jánom Zápoľským bol spätý rodinnými väzbami. František II. ako jediný z rodu Drugethovcov zostal verný Jánovi Zápoľskému aj v čase núteného poľského exilu. Keďže situácia sa pre

sedmohradského magnáta a kandidáta na uhorský trón nevyvíjala priaznivo, zvažoval ďalší postup v občianskej vojne. Práve František Drugeth mu mal navrhnúť, aby rokoval s Habsburgovcami o mieri, čo sa aj uskutočnilo. Podpísanie prímeria urýchlili neustále vpády Osmanskej ríše na uhorské územie. Ján Zápoľský však zomrel v roku 1540 a presne v tom istom období zomrel aj jeho spojenec a verný druh František II. Ostatní členovia drugethovského rodu sa zdržiavali skôr v úzadí ale-

bo podporovali Ferdinanda Habsburského. Po prevzatí moci Ferdinandom I. sa situácia v krajine čiastočne stabilizovala a nová dynastia na uhorskom tróne sa zamerala na boj proti Osmanom. Jedným z najudatnejších bojovníkov na strane habsburskej dynastie sa stal Štefan V. Drugeth, otec Valentína I. O Štefanovi sa traduje, že spával pri delových násypoch. Nebol to však iba udatný vojak, ale aj horlivý veriaci. Dokonca bol prvým v rodine, ktorý prijal protestantskú vieru, a tú vštepil i svojmu synovi Valentínovi. Štefan V. zomrel na chorobu v roku 1599 a zanechal po sebe dvoch synov – Ladislava V. a už spomínaného Valentína I. Manželka nebohého Štefana - Eufrozína o rok pochovala syna Ladislava V., a tak celé panstvo i s obrovským majetkom prešlo do rúk mladého Valentína. Pre rod Drugethovcov bolo práve 17. storočie najžiarivejším obdobím ich panovania na východe Uhorského kráľovstva. Len v humenskom panstve ovládali dovedna 192 poddanských dedín, 6 miest a 14 hradov. Význam drugethovského rodu aj po niekoľkých desiatkach

rokov dokumentujú Pešťbudínske noviny a článok *Naukosdelná reč na katolíckych gymnasiach* z 20. septembra 1861, kde sa mocná dynastia ovládajúca veľké časti severovýchodného Uhorska vďaka podpore katolicizmu a stredného školstva najmä v 17. storočí zaradila medzi významné uhorské rody ako Eszterházy, Koháry či Károlyi.

Ako sme už uviedli, Valentín Drugeth sa narodil v roku 1577. Počas svojho života sa dvakrát oženil. Najprv s Alžbetou Rákociovou, ktorá bola dcérou Žigmunda Rákociho, a následne s Kristínou Horvátovou (Paločajová).

Nevieme, aký mal vzťah s novým kráľom Rudolfom I., ale ten ho v roku 1600 vymenoval do úradu zemplínskeho župana (1600 – 1609) a neskôr mu udelil aj post užského a marmaroškého župana. Ako vidíme, tak už vo veľmi mladom veku si upevnil moc na východe krajiny a možno mladícka nerozvážnosť a

túžba po moci sa pretavili do jeho správania neohrozeného šľachtica, ktorý po svojom otcovi zdedil vojenský talent a odvahu. Na druhej strane musíme dodať, že podľa slov historika a geografa Zemplína, Antona Szirmaja, Valentín „v mladosti zažiaril obzvláštnou skromnosťou mravov...(a) užíval vždy takú umiernenosť, že koľkokrát spomína cisára Rudolfa alebo katolícke náboženstvo, vždy o nich píše čo najúctivejšie ako o svojom kráľovi a tak aj hovoril.“ Možno práve kombinácia charakterových vlastností, povahových čŕt a mladého veku spôsobila, že meno Valentína Drugetha je

poznačené nepríjemnou udalosťou, viažucou sa k obci Krásny Brod v dnešnom okrese Medzilaborce, kde v tom čase v miestnom kláštore žili a pôsobili baziliáni. Najstaršie zmienky o kláštore v Krásnom Brode siahajú do 14. storočia, pričom prvá písomná zmienka o obci pochádza až z roku 1478. K vzniku kláštora sa viaže ústne tradované svedectvo o zázračnom uzdravení slepého človeka, ktorý sa napil zo studne a vodou si pretrel oči. Po tomto akte uvidel vznášajúci sa kríž nad prameňom. Na mieste údajného zázraku miestni obyvatelia postavili kaplnku, do ktorej

umiestnili ikonu Bohorodičky.

Od tejto udalosti sa na sviatok Zoslania Svätého Ducha ku kaplnke schádzali ľudia nielen z Krásneho Brodu, ale aj širokého okolia. Zázrak podnietil šľachtica Teodora Koriatoviča, vládnuceho na Mukačevskom panstve k výstavbe dreve-

Pôvodný kláštor baziliánov v Krásnom Brode

ného chrámu a monastiera (kláštora). A tak sa každoročne v čase sviatku ľudia schádzali v drevenom chráme a oslavovali Boží zázrak. Práve výstavba dreveného chrámu a monastiera predchádzala vzniku sídla, ktoré dnes poznáme ako Krásny Brod. Kláštor baziliánov, ktorí okrem Krásneho Brodu sídlili ešte aj v Užhorode, z cirkevno-administratívneho hľadiska spadali pod Przemysl.

Podobne to bolo aj v roku 1603. Už večer pred samotným sviatkom smerovali ku Krásnemu Brodu procesie. Veriaci spievali náboženské piesne, niesli kríže a zástavy. Práve v tom čase

okolo Krásneho Brodu prechádzal Valentín Drugeth vo svojom koči. Nebolo to nič výnimočné, že sa šľachtic vydal na obhliadku svojich majetkov a poddanských usadlostí. Možno to vykonával pravidelne, keďže sa pýšil úradom zemplínskeho župana. Pri obchádzaní zástupu ľudí smerujúcich do Krásneho Brodu sa kone náhle splašili a celý koč sa prevrátil, pričom Valentín I. utrpel zlomeninu ruky. To ho náramne rozzúrilo a od hnevu vydal rozkaz hajdúchom, aby podpálili drevený chrám spolu s monastierom. Nemáme žiadne záznamy o úmrtí, ale materiálne škody boli obrovské, keďže zhorel celý drevený chrám i monastier. Ako keby zázrakom sa zachovala Ikona Presvätej Bohorodičky, ktorú objavili pastieri oviec až po niekoľkých mesiacoch visiac medzi konármi pri studničke. Na toto miesto pastierov priviedlo záhadné svetlo a pravdepodobne už tí si všimli, že Ikona Bohorodičky ronila slzy.

Nepoznáme bližšie pozadie tejto udalosti a až istý kronikár Terlecký spomína, že Valentína I. Drugetha pripútala na posteľ nám neznáma choroba. Na začiatku 17. storočia bol Drugeth na vrchole svojich fyzických síl a keďže rodina disponovala značným rodinným bohatstvom, mohol si zabezpečiť aj tých najlepších lekárov vo vtedajšom Uhorsku. Avšak žiaden z nich mu nedokázal pomôcť. Z kruhu jeho blízkych vzišla myšlienka znovuvybudovania dreveného chrámu a monastiera, čím by odčinil svoj ohavný skutok. Valentín, možno pod hrozbou trvalého pripútania k lôžku či dokonca smrti, súhlasil a nanovo vybudoval chrám a kláštor. Po dokončení sakrálnych stavieb v Krásnom Brode Valentín Drugeth zázračne vyzdravel a stal sa podporovateľom katolíckej viery proti ktorej tak úporne bojoval na počiatku prvého stavovského povstania z dôvodu, že habsburská dynastia obmedzovala náboženské slobody v krajine. Okrem uzdravenia Valentína prestala Ikona Bohorodičky roniť slzy a chýry o zázraku sa okamžite rozšírili do celého regiónu. O výnimočnosti obce Krásny Brod svedčí stručná

správa Mateja Bela v jeho známych *Notíciach*. „Dedina je máličko početnejšia, osadníci sú Rusíni. Pod dedinou sa nachádza kláštor gréckeho obradu, slávny ako pre iné veci, tak aj pre každoročné púte ľudí tohto gréckokatolíckeho náboženstva. Schádza sa tu rusínsky ľud v obrovskom množstve...“ Príbeh o krutosti Valentína Drugetha pretrval teda aj do čias Mateja Bela a jeho spolupracovníkov a Krásny Brod sa dostal na vtedajšiu mapu Uhorska ako pútnicke miesto.

Musíme priznať, že nevieme verifikovať pravdivostnú hodnotu tohto príbehu, ale udivujúco pôsobí zotavenie sa z nevyliciteľnej choroby. O pár mesiacov neskôr sa sám

Posledný používaný erb rodu Drugeth na humenskom panstve

Valentín zapojil do povstania Štefana Bočkaja, odohrávajúceho sa súbežne s vojnou medzi Habsburgovcami a Osmanskou ríšou. Valentín bol očividne v plnej fyzickej kondícii, keďže ho v roku 1605 na sneme v Serenči zvolili za vodcu povstaleckých vojsk. Filip aj napriek mladému veku stál na čele vojsk, ktoré tiahli cez Filákovu, Lučenec, Zvolen až k Novým Zámkom. Tam sa jeho výprava skončila. Štefan Bočkaj po sneme v Krupine začal vyjednávať s Habsburgovcami o mieri, ktorý nakoniec podpísali vo Viedni 23. júna 1606. Humenský šľachtic si počas svojho ťaženia v roku 1605

viedol denník, avšak nespomína v ňom žiadne zdravotné ťažkosti či iné problémy, ktoré by mu neumožňovali viesť boj. To, že ho údajná choroba neoslabila dokazuje aj fakt, že po smrti Štefana Bočkaja sa zapojil do boja o kniežací stolec v Sedmohradsku. Veď sám vodca prvého protihabsburského povstania vo svojom testamente odkazuje sedmohradským šľachticom, aby si Valentína zvolili za knieža. K získaniu sedmohradského kniežacieho stolca mu mala napomôcť jeho manželka Alžbeta Rákociová, inak dcéra Žigmunda Rákociho. Tá mala presvedčiť svojho otca, aby nekandidoval a prenechal post sedmohradského kniežaťa humenskému šľachticovi. Sedmohradské stavy nevypočuli želanie zomrelého Štefana Bočkaja a zvolili si za svoje knieža Žigmunda Rákociho. Nevieme, prečo nevypočuli prosbu zomrelého vodcu prvého protistavovského povstania. Možno sa obávali spojenectva Drugetha s Turkami, pretože humenský pán spomínal vo svojom denníku pose-

Štefan Bočkaj

misári, ktorí mali upokojiť dianie na severovýchode krajiny. Valentín si uvedomil, že nemá význam bojovať a v Košiciach verejne vyhlásil, že sa podrobuje Habsburgovcom. Nakonca sa zúčastnil na slávnostnej korunovácii Rudolfa I., čo bolo pre humenského grófa posledné veľké verejné vystúpenie, čím aj verejne prejavil sympatie k vládnucej habsburskej dynastii. Nový panovník udelil Drugethovi vyznamenanie *Rytier zlatého kľúča*

a vymenoval ho do funkcie sudcu kráľovskej kancelárie. Po tomto akte sa Valentín Drugeth utiahol na svoje panstvo do Humenného a na Užhorodský hrad. Tam vykonával úrad župana až do 9. novembra 1609, keď vo veku 32 rokov na Užhorodskom hrade zomrel. Najpravdepodobnejšou príčinou smrti bola otrava. V centre Užskej župy, čiže v Užhorode Valentína Drugetha pochovali so všetkou úctou. Ľud smrť zemplínskeho, užského a marošského župana zasiahla

natoľko, že ho ešte istý čas oplakávali pri jeho hrobe. To, že si ho ľud vážil dokazuje nápis na hrobe vyhotovený užhorodským pastorom Jánom Tolnajom, ktorý ho označil za *ozdobu Drugethovcov*. Posledná veta na hrobe znie : „*Známejší na zemi, milší na nebesiach.*“ Dnes už nevieme, ako to autor textu myslel, ale môžeme s istotou povedať, že Valentín Drugeth sa zapísal nielen do histórie Zemplína, ale aj do uhorských dejín napriek tomu, že sa dožil len 32 rokov. Azda chcel Ján Tolnaj poukázať na to, že kvôli svojim dobrým i zlým skutkom, medzi ktoré môžeme zaradiť aj spálenie dreveného chrámu a monastiera v Krásnom Brode, množstvo ľuďom utkvelo meno Filipa Drugetha v pamäti. Žiaľ, to sa už dnes nedozvieme.

Vráťme sa ešte k spomínanej udalosti v

Krásnom Brode na počiatku 17. storočia. Valentín Drugeth bol protestantom a mnísi v Krásnom Brode vyznávali východný rítus, pričom prax v Uhorsku bola taká, že panovník s vysokými katolíckymi cirkevnými hodnosťami sa snažili zabrániť šíreniu protestantizmu a iných náboženských praktík. Či táto skutočnosť ovplyvnila myslenie mladého humenského pána nevieme, ale za zmienku to určite stojí; a možno takto nepriamo vyjadril svoj nesúhlas s kráľovou náboženskou politikou. Taktiež je zaujímavá ďalšia povesť, týkajúca sa Krásneho Brodu a drugethovského rodu. Istý šľachtic z rodu Drugethovcov mal žiť v Krásnom Brode už pred 200 či 300 rokmi, čiže oveľa skôr než Valentín zapálil drevený chrám spolu s monastierom. Nám neznámy Drugeth bol údajne zlý a tvrdý a podobne sa správal aj jeho 20-ročný syn. Manželka šľach-

poslať po všetkých mladých mužov. Na sviatok Pokrovy nemal kto ísť na liturgiu, keďže všetci mladí muži boli so šľachticom v okolitých lesoch. Obyčajná poľovačka na divú zver sa zmenila na drámu o život. Poľovačky sa zúčastnil aj syn šľachtica, ktorého napadol medveď. Divá zver nie je v tomto regióne ničím výnimočná a pri listovaní dennej tlače z 19. a 20. storočia by sme našli viacero článkov z Krásneho Brodu a okolia, kde sa spomínajú najmä vlci zostupujúci z lesov priamo do obce; a určite to tak bolo aj v minulosti. Mladému mužovi prišiel na pomoc otec na koni a hodil na divé zviera kopiju. Tá však netrafila medveďa, ale syna priamo do hrude. Zviera sa okamžite otočilo na nového protivníka a zahalo sa po šľachticovi, ktorého kôň sa splašil a spolu s jazdcom utiekol. Keď šľachtic prechádzal okolo kaplnky, vystrelil na ikonu, čo

Kláster v Krásnom Brode bol zničený počas 1. svetovej vojny

tica sa však veľmi trápila a chradla. Oproti ich sídlu stála kaplnka s ikonou Presvätej Bohorodičky, kde sa šľachtická chodila pravidelne modliť. Večer pred sviatkom Pokrova Presvätej Bohorodičky (Sviatok presvätej Bohorodičky Ochrankyne) sa šľachtic prechádzal po izbe a manželke oznámil, že na samotný sviatok pôjdu na poľovačku. Žena ho odhovárala od lovu, ale Drugeth sa nenechal presvedčiť a dal

vyľakalo koňa, ktorý sa prevrátil na bok. Šľachtic padol na kamene a zlomil si obe nohy. Kôň pokračoval bez svojho jazdca do dediny, kde ho zbadala žena. Vybehla z domu a bežala smerom k lesu, kde stretla skupinu ľudí nesúcu mŕtveho syna. Žena odpadla a od žiaľu či šoku zomrela. To všetko sledoval ochrnutý Drugeth. Ak sa vrátíme k našim vyššie uvedeným príbe-

hom spätých s rodom Drugethovcov, nevieme overiť ich pravdivosť. Taktiež nevieme, či jeden príbeh nečerpá z druhého, keďže námety sú si veľmi podobné a v oboch prípadoch magnátsky rod vystupuje v negatívnom zmysle. Krásny Brod sa aj vďaka týmto príbehom stal vyhľadávaným pútnickým miestom najmä pre gréckokatolíckych veriacich a dodnes sa na tomto mieste schádzajú pri slávení

odpustových slávností. Žiaľ, kláštor bol počas ruského vpádu v čase Veľkej vojny v roku 1915 zničený. Dodnes sú však ruiny monastiera vyhľadávanou turistickou lokalitou v regióne.

Valentín Drugeth patrila vo svojej dobe medzi vplyvných uhorských šľachticov ašpirujúcich na najvyššie priečky, čo svedčí o jeho záujme zasadiť na sedmohradský kniežací stolec. Jeho smrť bola rýchla a nečakaná a nič nenasvedčovalo tomu, že by sa jeho život mal skončiť predčasne. Nevieme, kto ho mohol otráviť a za akým účelom a či to bola skutočne otrava. Určite ako každý vysokopostavený šľachtic vo vtedajšom Uhorsku mal množstvo nepriateľov. Na smrť mladého a ambiciózneho

šľachtica musíme pozeráť aj prostredníctvom politicko-mocenských zmien, ktoré Uhorsko zažívalo v priebehu celého 17. storočia, keď najmä severovýchodné Slovensko vplyvom ťaženia sedmohradských kniežat pustlo a chudobnelo, ale na postavení Krásneho Brodu ako pútnického miesta to nič nezmenilo.

Zdroje :

1. BADA, Michal. Korunovácia kráľa Mateja II. v Bratislave v roku 1608 v kontexte dobových mocensko politických a socio-kultúrnych vzťahov. In KOHÚTOVÁ, Mária (zost.). *Politické a spoločenské pomery na Slovensku v 1. polovici 17. storočia*. Trnava: Filozofická fakulta Trnavskej univerzity v Trnave – Historický ústav Slovenskej akadémie vied v Bratislave, 2012, s. 33-50. ISBN 978-80-80/2-546-1.
2. BADA, Michal. Slovenské dejiny II. Bratislava: Literárne informačné centrum, 2017, 388 s. ISBN 978-80-8119-103-9.
3. CZIGÁNY, István. Hornouhorské pohraničie v prvej polovici 17. storočia. In SEGEŠ, Vladimír – ŠEĎOVÁ, Božena (zost.). *Miles Semper Honestus zborník štúdií vydaný pri príležitosti životného jubilea Vojtecha Dangla*. Bratislava: Vojenský historický ústav, 2007, s. 81-88. ISBN 978-80-969375-3-0.
4. FEDIČ, Vasil' a kol. *Dejiny Humenného*. Humenné: REDOS, 2008, s. 50-52. ISBN 80-968790-4-9.
5. KOHÚTOVÁ, Mária. Mierové zmluvy zo začiatku 17. storočia. In KOHÚTOVÁ, Mária (zost.). *Politické a spoločenské pomery na Slovensku v 1. polovici 17. storočia*. Trnava: Filozofická fakulta Trnavskej univerzity v Trnave – Historický ústav Slovenskej akadémie vied v Bratislave, 2012, s. 9-32. ISBN 978-80-80/2-546-1.
6. KÓNYA, Peter a kol. *Dejiny Uhorska (1000-1918)*. Prešov: Citadela, 2014, s. 182-251. ISBN 978-80-89628-59-9.
7. LENČIŠ, Štefan. *Šľachtický rod Drugethovcov z Humenného*. Humenné: Miestny odbor Matice slovenskej – Vihorlatské osvetové stredisko, 2003, s. 9-78. ISBN 80-967302-5-8.
8. MRVA, Ivan – SEGEŠ, Vladimír. *Dejiny Uhorska a Slováci*. Bratislava: Perfekt, 2012, s. 141-167.
9. TIMKOVIČ, Jozafát Vladimír. *Letopis Krásnobrodského monastiera alebo kúsok zo slávnych dejín gréckokatolíkov na Slovensku*. Prešov : Baziliánske vydavateľstvo Blahovistníka. 1995. s. 23-28. ISBN 80-967398-7-5.

Needované pramene

1. BEL, Matej. *Zemplínska stolica*. Bratislava: Zemplínsky valal, 1999, s. 197-198. ISBN 80-968450-6-3. (preklad Martin Slaninka)
2. SIRMAJ, Anton. *Historické, topografické a politické poznatky stolice Zemplínskej*. Michalovce: Zemplínska spoločnosť, 2004, s. 214-239. ISBN 80-969191-0-5.

Dobová tlač

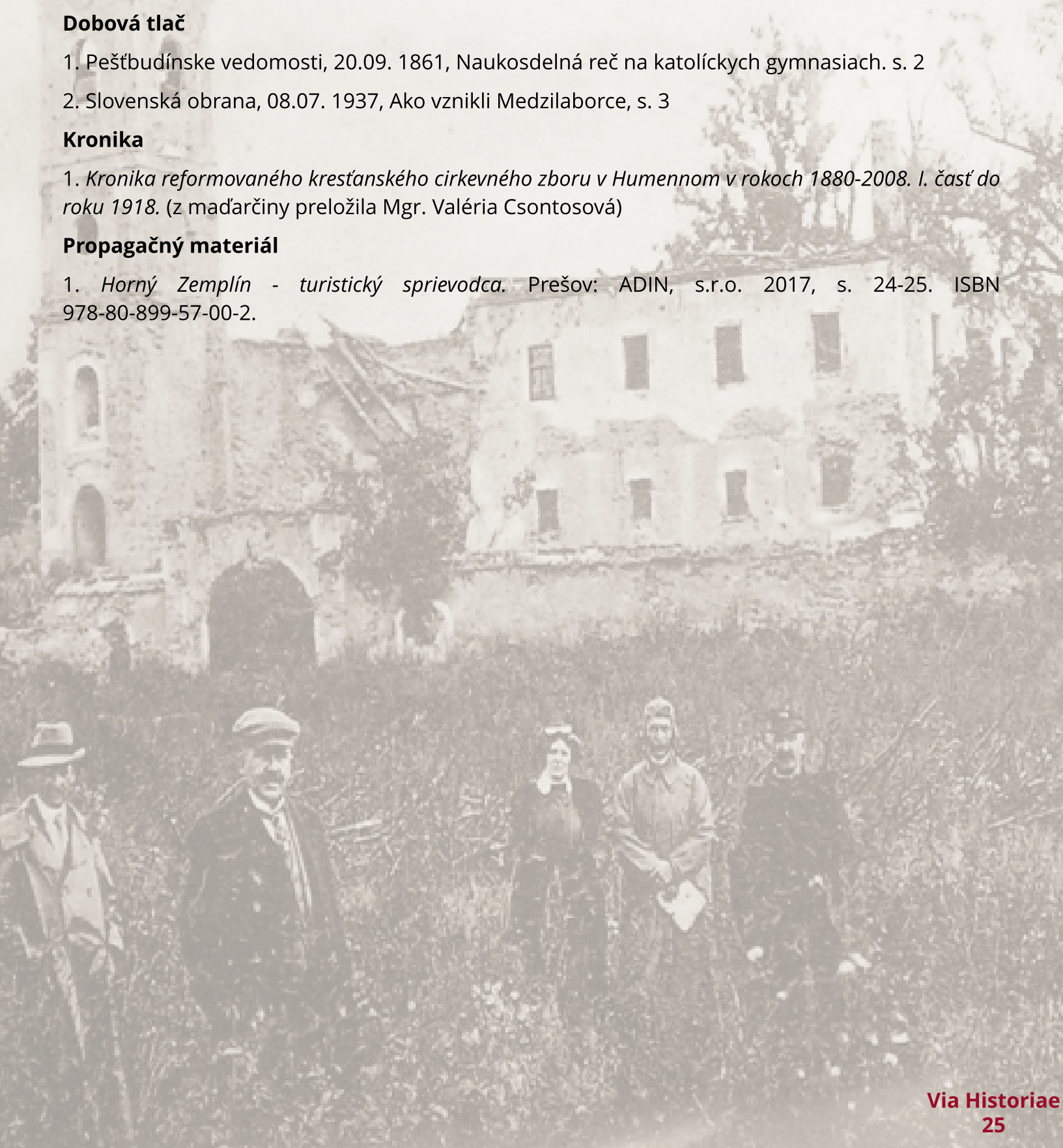
1. Pešťbudínske vedomosti, 20.09. 1861, Naukosdelná reč na katolíckych gymnasiach. s. 2
2. Slovenská obrana, 08.07. 1937, Ako vznikli Medzilaborce, s. 3

Kronika

1. *Kronika reformovaného kresťanského cirkevného zboru v Humennom v rokoch 1880-2008. I. časť do roku 1918.* (z maďarčiny preložila Mgr. Valéria Csontosová)

Propagačný materiál

1. *Horný Zemplín - turistický sprievodca*. Prešov: ADIN, s.r.o. 2017, s. 24-25. ISBN 978-80-899-57-00-2.

Zemiansky rod Píry z Tekovskej Breznice

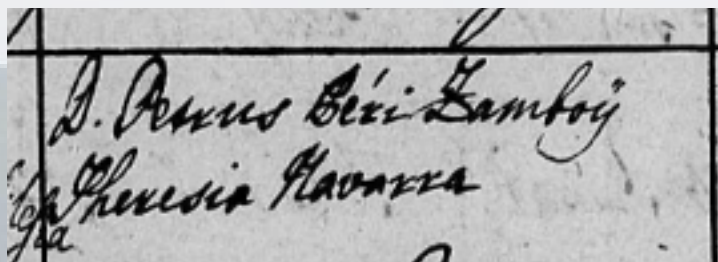
autor **Ondrej Šály**
(Univerzita Konštantína Filozofa v Nitre)

Počas druhej polovice 17. storočia a začiatkom 18. storočia vzrástol význam strednej a nižšej šľachty. K nižšej šľachte patriaci zemanovia (tzv. drobná šľachta) na prelome 18. a 19. storočia predstavovali najpočetnejšiu časť šľachtického obyvateľstva. V období neskorého feudalizmu najvýznamnejšiu skupinu šľachty predstavovalo asi 200 zámožných magnátskych rodín, ktoré mali zásadný vplyv na politické dianie v Uhorsku. V porovnaní s touto vrstvou žili zemanovia skutočne skromne. V mnohých prípadoch sa spôsobom života neodlišovali od ostatných sedliakov v daných usadlostiach. Často nemali žiadnych poddaných alebo želiarov, ale svoje majetky si obhospodarovali sami. Zemianskym rodom žijúcim na Tekovskej Breznici boli Píryovci. Táto rodina nepatrí do obyvateľstva, ktoré žilo v tejto obci v období pred 18. storočím. Pôvodné osídlenie bolo značne zdecimované, nakoľko v rokoch 1645 a 1709 zastihli Breznicu morové nákazy. V roku 1647 obec vyplienili a vypálili Turci. K roku 1768 sa v obci spomínajú dve zemianske kúrie. Kúria rodiny Piér (neskôr Péry, Péri, Píry a pod.) a rodiny Kazy. K roku 1785 bolo v Uhorsku, nerátajúc územie Sedmohradska, vyše 300-tisíc šľachticov. V roku 1776 sa Breznica stala majetkom novovzniknutého banskobystrického biskupstva a roku 1784 bola založená rímskokatolícka farnosť v Tekovskej Breznici (dobovo Berzencze) so svojou vlastnou matrikou. Zemiansky

pôvod sa vzťahoval na všetky vetvy rodiny Píryovej, ktoré boli rímskokatolíckeho vierovyznania. To dokazuje aj súpis poddaných v urbári z roku 1769, kde sa Píryovci nenachádzajú, pretože pôda zemanov bola vo všeobecnosti oslobodená od platenia daní. Terziársky urbár mal napomôcť rovnomernejšiemu daňovému zaťaženiu poddaných. Do šľachtického stavu patrila aj Michal Medvecký (Nobilis, Nobilis colonus), narodený roku 1803 a jeho deti. Pôvodom ale nepochádzal z Breznice.

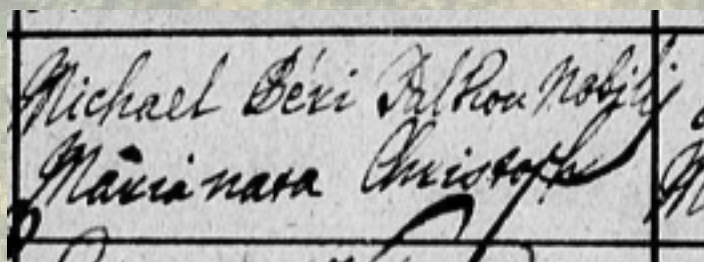
Pozoruhodný je historický vývoj zapisovania priezviska Píry. Variácia Píry je zaužívaná u potomkov tejto rodiny v súčasnosti. Pre členov spomínanej rodiny sa v dejinách zaužívali neformálne označenia ako Palkovie (Palkovje alebo len Palko) a Zamboy, čoho svedkom je aj cirkevná matrika. V mnohých prípadoch matrikár zapísal len krstné meno a uviedol jedno z mien, akými boli zvaní. V matrike pokrstených sa členovia rodiny Píryovej v rokoch 1784 – 1785 spomínajú šestnásťkrát, pričom osemkrát len pod týmito ľudovými označeniami; šesťkrát matrikár použil tvar Péry a raz Pery. Jedenkrát, konkrétne 7. októbra 1784 bol ako krstný otec pokrstenej Kataríny Laukovej zaznamenaný „Georgius Péry alias Palko“. Podobne sa aj ku 16. máju 1792 spomínajú manželia „Adamus et Catharina Palkovje alias Piry“.

Matrika pokrstených poskytuje ďalšie tvary

Ukážka z matriky

neskôr ustáleného priezviska Píry. Napríklad Pieri (5. máj 1790), Piri (13. august 1791) alebo Pyery (15. august 1792). Následne v období 1795 – 1825 dominuje variant Péry. Na druhej strane sa aj na jednom z dnes existujúcich pomníkov na miestnom obecnom cintoríne píše: „Tu odpočíva v Kristu Pánu rodina Pýriová. František Pýri (nar. 1883)...“ V rokoch 1784 – 1804 vo svetle matriky v popredí stoja tieto manželské páry: Imrich Péry a Mária, Adam Péry a Katarína rod. Kurinská, Peter Péry a Katarína rod. Eliasová, Juraj Péry a Anna rod. Péryová, Ondrej Péry a Anna rod. Dupajová (zosobášení 14. 2. 1790, obaja ako 20-roční) i Pavol Péry a Žofia Hudecová (zosobášení 5. 2. 1792). Žofia zomrela 13. februára 1802 a štyridsaťročný vdovec Pavol sa onedlho oženil s 27-ročnou Máriou („Paulus Pyri cum Maria Matejovie“). Prví dvaja členovia tejto rodiny, zaznamenaní v matrike zomrelých, ktorí sa dožili pokročilejšieho veku, boli práve Imrich Péry (zom. 7. 2. 1794 ako 56-ročný) a jeho žena Mária (zom. 10. 9. 1799 ako 55-ročná). V týchto prípadoch platilo pravidlo, že ak si zeman zobral za manželku aj ženu neurodzeného pôvodu, ich deti sa stali zemanmi.

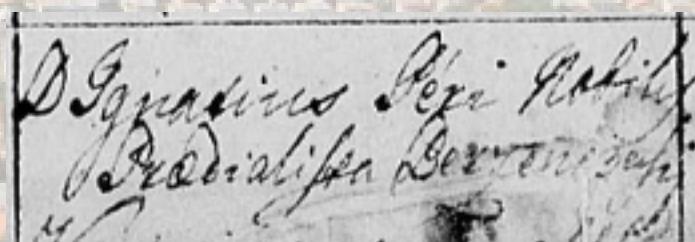

Výpis z matriky

Najväčšiu česť preukazoval matrikár Matejovi Périmu, ktorý bol označovaný ako Dominus (najčastejšie skratkou D. pred menom), teda

pán. Možno evidovať aj obdobia, kedy sa v matrike tento „titul“ nachádza spomedzi všetkých ľudí len pred jeho menom. Táto skutočnosť môže napovedať o jeho postavení v rámci jeho rodiny. Z členov tejto zemianskej rodiny bola ako Domina (pani) počas života vyššie spomenutého Mateja ešte v 80. rokoch 18. storočia označovaná Anna Píryová/Péryová. V zázname o smrti Mateja Périho v matrike zomrelých má (Matej P.) za menom uvedené Nobilis. Zomrel 17. októbra 1810 ako 80-ročný. Približne od roku 1826 sa začali všetky tri matriky viesť v novom duchu. Pri osobe (resp. rodičoch) sa už uvádzalo aj do akej spoločenskej vrstvy patrila, resp. z akých pomerov pochádzala (napr. roľník či želiar). Takto sa pri priezvisku Péry/Píry objavujú latinské Nobilis, Curialista a v čase používania maďarčiny maďarské Nemes (ušľachtilý, šľachtic).

Akým spôsobom sa Píryovci stali súčasťou

Do matriky sa zaznačovalo aj spoločenské postavenie konkrétnej osoby (Nobilis)

nižšej uhorskej šľachty, nie je známe. Počas 19. storočia matrikár Píryovcov mnohokrát označil za predialistov a kurialistov. Častejšie však jednoznačne za kurialistov. Predialisti v stredoveku a ranom novoveku predstavovali časť nižšej šľachty, ktorá bola vo vojenských službách cirkevných hodnostárov (prelátov) ostrihomského arcibiskupstva. Do roku 1855 existovala stolica arcibiskupských predialistov s centrom vo Vrábľoch. Aj takýto pôvod rodiny Píryovej nemožno vylúčiť.

V novembri 1809 sa narodil Ignác, syn Petra Péryho a Márie Koscovskej, ktorých 20. novembra 1803 na Breznici zosobášil miestny

farár Ondrej Gazso. Ignác Péry („*Petri Péri Zamboy Nobilis Curialis filius...*“) sa 21. novembra oženil s Victoriou Zmesskalovou, dcérou Mateja Zmesskala (Zmeškala) z Bojníc. Ignác a Viktória mali päť detí: Máriu Annu (1832), Františka (1834), Ignáca (1836), Jána Gašpara (1838) a Veroniku Františku (1840). Krstnými rodičmi prvých troch detí sa stali Imrich Navarra a Anna Suchá a krstnými rodičmi dvoch najmladších boli Pavol Suchý a Juliana Navarová. Približne v tomto období (1830 – 1840) prevláda tvar „Péri“. Pri zázname o krste Ignáca a Veroniky Františky je otec detí Ignác Péri zapísaný ako breznický predialista („*D. Ignatius Péri Nobilis Praedialista Berzenczensis*“). Na Tekovskej Breznici došlo k rodinnému prepojeniu zemanov Píryovcov s rodom Schally, ktorého členovia (resp. niektoré rodové vetvy) sa v histórii taktiež zaradili medzi nižšiu šľachtu, a to najmä vďaka svojim zásluhám. Tak napr. sklársky majster („kristal und rubin Glasmeister“) Andreas Paulus Schally (1660 – 1737) z Harmanschlagu v Dolnom Rakúsku, ktorý založil (a následne viedol) cisársku skláreň vo Viedenskom lese pri Allande, na základe jemu udeleného privilégia od Leopolda I. V dobových latinských dokumentoch bol označovaný jednak ako „nobilis“, ale aj ako „strenuus dominus“ (udatný/horlivý pán), „perillustris“ (preosvietený) či „generosus“ (urodzený/vznešený/šľachtetný). Podobne aj jeho syn Johann Adam Joseph Schally (1717 – 1744). Iný jeho syn Ferdinand Karl Joseph (1728 – 1803) sa stal katolíckym kňazom a kapitulárom (člen rokovacej kláštornej sály) v Heiligenkreuzi. Matkou oboch bola žena urodzeného pôvodu - Maria Anna Theresia Mauschin. Na Breznicu sa priženil „oconomus“ Jozef Schaly (1836 – 1881), pravnuke Jána Juraja Schallyho (nar. 1691 v Harmanschlagu), ktorý prišiel v prvej polovici 18. storočia do Novej Bane. Do

vyšších spoločenských kruhov v Novej Bani patrili napr. Libor Schally (1742 – 1786). Jozef Schaly sa 10. januára 1854 na Breznici oženil s Máriou Krištofovou. Ich tretí syn (prvý, ktorý sa dožil dospelosti) Ján sa v roku 1880 oženil so 16-ročnou Julianou Píryovou a v poradí ich piaty syn Jozef (1868 – 1927) sa oženil s Martou Píryovou, dcérou vyššie spomínaného Ignáca Píryho (nar. 1836) a Anny Suchej. Neskôr sa taktiež František Šály (forma priezviska zažívaná počas 20. storočia) narodený r. 1899 oženil s Máriou Škvarkovou, vnučkou zemianky Veroniky Píryovej.

Pozoruhodný matričný zápis pochádza z 25. marca 1817, keď bol pokrstený Michal Gabriel, prvorodený syn Michala Píryho a Márie Krištofovej, ktorí boli zosobášení 18. novembra 1804, obaja ako 17-roční. Matrikár uvádza: „*Michal Gabriel Nobilis Prima Proles Parentum iam 15 annis in Matrimonium*“ (Michal Gabriel urodzený/šľachtický, prvé dieťa rodičov za 15 rokov manželstva). V skutočnosti prešlo od sobáša do dňa krstu približne 12 a pol roka.

Priestory, kde kedysi jestvoval dvor a dom zemianskej rodiny Píry.

Farská matrika vo všeobecnosti obsahuje relatívne dosť veľa nepresných informácií.

Podľa zriedkavých záznamoch o bydliskách obyvateľov v 18. storočí Píryovci obývali dom č. 25, č. 24, č. 26, č. 45, č. 46 a dom č. 104. V súvislosti s týmto obdobím nemožno jasne

zistiť, na ktorých miestach dané domy stáli kvôli nedostatok dokumentov. Čísla budov sa v 18. – 20. storočí v obci celkom pochopiteľne niekoľkokrát menili. Podľa sčítacích hárkov súpisu obyvateľstva k roku 1869 žili rodiny Píryové v dome č. 45 (rodina Jána Píryho) a v dome č. 47, v ktorom bývalo 16 osôb. Vo svetle zoznamu domov a katastrálnych máp z roku 1891 patrili Píriovcom domy č. 63, č. 64/a, č. 64/b. S najväčšou pravdepodobnosťou išlo o totožné budovy, aké sa spomínajú v súpise v roku 1869. V skutočnosti išlo o jeden dlhý dom, ktorý bol administratívne rozdelený do troch častí. Neskôr v prvých desaťročiach 20. storočia v ňom žili štyri rodiny mena Píry.

Rodina v období 1. ČSR. Vľavo František Píry s manželkou. Dole malý Karol Píry, nad ktorým stojí jeho starký - Pavol Šály (nar. 1892).

Stadiaľ pochádzal aj František Píry, ktorý v rokoch 1928 – 1930 zastával na Tekovskej Breznici post richtára.

V období tvorby katastrálnej mapy (tzv. komasačné mapy) vlastnili Píryovci spoločne takmer 24 hektárov pozemku (stav z r. 1891). Pôda, resp. samostatné parcely boli písané na Františka Píryho z domu č. 63, Ignáca Píryho z domu č. 64/b alebo na Františka a Michala Píryových, žijúcich v dome č. 64/a. V komasačných mapách a ich príslušných textoch z prvej polovice 90. rokov 19. storočia sa opäť vyskytuje len variant priezviska „Péri“.

Pramene

1. Štátny archív v Banskej Bystrici. Fond Zbierka cirkevných matrík.
2. Ústredný archív geodézie a kartografie. Katastrálne mapy. Komasačné mapy.

Použitá literatúra

1. KONIAROVÁ, Anna. *Dejiny banskobystrickej diecézy v 18. a 19. storočí*. Badín: Kňazský seminár sv. Františka Xaverského, 2000, 185 s. ISBN 80-88937-13-2.
2. MRVA, Ivan – SEGEŠ, Vladimír. *Dejiny Uhorska a Slováci*. Bratislava: Perfekt, 2012, 400 s. ISBN 978-80-8046-586-5.
3. REŠKO, Alexander – VENDÍK, Viliam. *Tekovská Breznica. Obec pod najstaršou sopkou strednej Európy*. Komárno: KT, 2001, 16 s. ISBN 80-8056-250-4.
4. ŽILÁK, Ján – HLODÁK, Pavol. *Zrod a vývoj slovenského skla. Sklárne stredného Slovenska*. Kalinovo: KERMA, 2012, 256 s. ISBN 978-80-971049-0-0
5. WINKELBAUER, Thomas. Die Glashütten des Gföhlerwaldes (vor 1628 bis 1728). In *Studien und Forschungen aus dem Niederösterreichischen Institut für Landeskunde*. 1990, roč. 12, s. 149-228.
4. ŠÁLY, Ondrej. Z dejín Novej Bane na prelome 18. a 19. storočia. In *Acheron. Acta historica et orientalia neosoliensia*. 2017, roč. 7, č. 13, s. 19-25. ISSN 1339-6870.

Památník středověkých hrdinů i Richarda Wagnera

Zámek Neuschwanstein a jeho tvůrce

autor **Mgr. Filip Binder**
(Univerzita Karlova v Praze)

Ze všech Wittelsbachů, kteří kdy vládli Bavorsku, patří král Ludvík II. bezesporu k těm nejznámějším. Tento panovník neproslul svými politickými činy jako jiní monarchové, ale vstoupil do dějin především jako velký snílek a fantasta, jenž se narodil ve špatném století a který se i navzdory tomu pokusil vytvořit si svůj vlastní svět, lepší a dokonalejší, než byl ten reálný. Nespokojenost s pro něj fádní přítomností a poměry v ní panujícími a velký obdiv k minulosti ho totiž podněcovaly k uměleckým a stavebním aktivitám. Jejich výsledkem byly (kromě dalších projektů) i tři zámky, díky nimž je Ludvíkům odkaz patrný i dnes: Linderhof a Herrenchiemsee (nebo přesněji Nový zámek Herrenchiemsee), které upomínají na Ludvíkovu vášeň pro absolutistickou Francii (a obzvláště Francii Ludvíka XIV.), a jeho neznámější výtvar, pohádkově vyhlížející Neuschwanstein, jehož

prostory král zasvětil svým oblíbeným postavám z germánské mytologie a skladateli Richardu Wagnerovi, který znovu oživil tento mýtický svět ve svých operách.

Silný vztah k příběhům o bájných středověkých rytířích, vedoucí k výstavbě Neuschwansteinu, se u Ludvíka projevoval už od dětství. Jeho matka královna Marie, s níž měl později komplikovaný vztah, si do svého deníku zapsala, že malý Ludvík „[r]ád poslouchal, když mu někdo předčítal a vyprávěl příběhy.“ Pochopitelně se jednalo především o příběhy s uvedenou tematikou. Kromě těchto vyprávění mohly možnost dalšího seznamování se s germánskou mytologií pro Ludvíka představovat i některé interiéry Mnichovské reziden-

ce, obzvláště pak tzv. Sály Nibelungů. Kouzlo příběhů o germánském dávnověku Ludvík také obdivoval i na romantickém zámku

Ludovít II. Wittelsbach
(1845 - 1886)

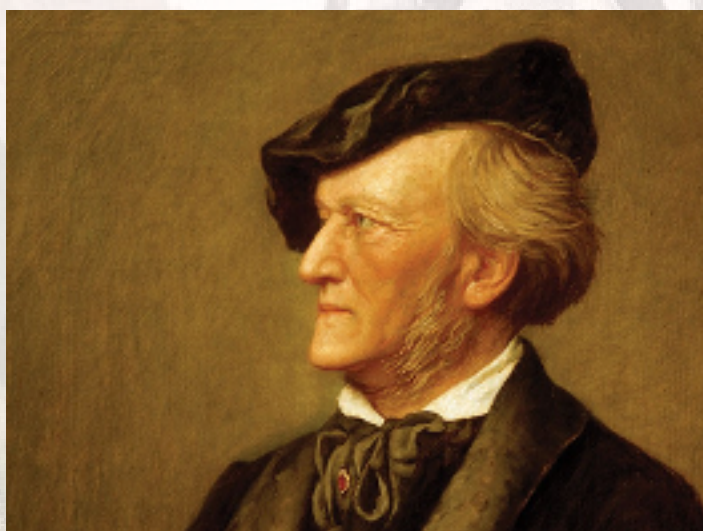
Zámek Neuschwanstein nedaleko obce Schwangau.

Hohenschwangau, který nechal postavit jeho otec Maxmilián II. na místě někdejšího středověkého hradu Hinterhohenschwangau. Celý zámek totiž Maxmilián věnoval bájným hrdinům, jelikož jednotlivé místnosti nechal vyzdobit malbami s výjevy z pověstí o nich. Obdiv k těmto postavám byl také důvodem, proč byl Ludvík více než nadšený z oper Richarda Wagnera. První z nich (a sice Lohengrina) viděl v Mnichově v roce 1861 ještě jako šestnáctiletý mladík. Skutečnost, že Wagnerovy opery zachycovaly pradávnou germánskou minulost v tom nejlepším světle, vedla Ludvíka k touze osobního poznání skladatele. Vzhledem k Wagnerově revoluční minulosti (na niž ale mladý Wittelsbach nehleděl) setkání s umělcem za života Ludvíkova otce nepřicházelo v úvahu. První příležitost se proto naskytla až v roce 1864 poté, co Ludvík nastoupil na trůn po smrti Maxmiliána II. Navázání přátelství mezi novým králem a Wagnerem a jejich kontakt vedly mimo jiné k dohodě, na jejímž základě se skladatel zavázal k vytvoření operního cyklu Prsten Nibelungů. Bájný svět středověkých hrdinů nicméně neměl ožít pouze skrze zamýšlené opery, ale právě i díky výstavbě již zmíněného

zámku Neuschwanstein, či přesněji Nového hradu Hohenschwangau, jak byla stavba nazývána za králova života.

Idea vzniku této pohádkové stavby spadá do prvních let královy vlády. Jako vhodné místo se Ludvíkovy jevily trosky středověkého hradu Vorderhohenschwangau, nacházející se v blízkosti Hohenschwangau. Definitivně se král k výstavbě romantického zámku rozhodl roku 1867. O svém záměru vybudovat Nový hrad informoval monarcha samozřejmě i Wagnera, a to v dopise z 13. května 1868: „*Mám v úmyslu nechat u Pöllatské propasti nově vystavět staré hradní ruiny Hohenschwangau v pravém stylu starých německých rytířských hradů. [...] to místo je jedno z nejhezčích, která jsou k nalezení, svaté, nepřístupné, chrám pro božského přítele, skrze kterého rozkvetla [...] spása a opravdové štěstí světa. Najdou se tam také upomínky na Tannhäusera (Pěvecký sál s výhledem na hrad v pozadí) a Lohengrina (nádvoří, otevřená chodba, cesta ke kapli). V každém ohledu se tento hrad stane hezčím a útulnějším než dolní Hohenschwangau, které rok za rokem znesvěcuje přítomnost mé prozaické matky. Rozhněvaní bohové se budou mstít a pobývat u Nás ve vznešených výškách, ovívaných nebeskými*

vánky.“ Na základě uvedených řádků je tedy možné říci, že kromě obdivu k středověkým hrdinům a úcty k přátelství s Richardem Wagnerem k výstavbě Neuschwansteinu napomohl i složitý vztah mezi Ludvíkem a jeho matkou. Svědčí o tom i další z Ludvíkových poznámek: *„Často je to k zešílení: Mé oblíbené Hohenschwangau, jinak (když jsem sám) pro mě místo nejblahodárnější odloučenosti a klidu stejně tak jako té nejvyšší pravé poezie, je za těchto okolností spíše srovnatelné s místem utrpení. Královna mě miluje upřímně a vřele, takže jako dobrý syn nemůžu nic jiného, než*

Richard Wagner (1813 - 1883)

splnit její přání, totiž strávit zde nějaký čas společně s ní, ačkoliv musím [...] uznat, že je to ode mě oběť, neboť matka mi zcela a vůbec nerozumí a život tady je nejvýš suchopárny.“ Král tedy neměl na výběr. Jelikož kvůli své matce nechtěl zůstat na Hohenschwangau déle, než musel, rozhodl se, že si postaví zámek nový. Vytvořením návrhů pro Neuschwanstein pověřil král malíře Christiana Janka. Ludvík přímo žádal, aby jeho návrhy vyvolávaly tu „*nejnevraživější a nejhořčejší kritiku*“. Konkrétní představy monarchy o podobě jeho budoucího pohádkového zámku se však měnily. Přestože se mělo v každém případě jednat o místo věnované bájným hrdinům z příběhů, jež si oblíbil už v dětství, trvalo ještě nějaký čas, než konečný projekt schválil (co se týče

vlastního zařízení a rozložení jednotlivých interiérů, měnily se plány ještě i po začátku prací). Ludvík se nakonec rozhodl pro stavbu v neorománském stylu, která se měla skládat z vlastního paláce, několika menších budov, věží a hlavního bergfritu s kaplí v přízemí. Tento výsledný návrh, jež poté ve stavební plány přetvořil architekt Eduard Riedel, vypracoval Jank na samém začátku roku 1869. Pokud jde o inspirační zdroje pro exteriér zámku, je možné zmínit durynský hrad Wartburg, jenž v 19. století prošel romantickými úpravami a který Ludvík navštívil už v roce 1867. Ovlivněný Wartburgem byl především první (byť nakonec nerealizovaný) návrh možné podoby Neuschwansteinu. Kromě Wartburgu ale Ludvík obdivoval třeba i plody francouzského romantismu a historismu, a to během své první cesty do Francie (taktéž z roku 1867), kde si nechal ukázat mimo jiné i slavný zámek Pierrefonds, „restaurovaný“ Viollet-le-Ducem. Zdrojem inspirace byly rovněž i Wagnerovy opery. Jank totiž vytvořil několik návrhů pro horní nádvoří, které vznikly podle kulis mnichovského nastudování Lohengrina. Dvůr hradu v Antverpách z druhého dějství tudíž Jank přeměnil na nádvoří Neuschwansteinu. Mezi předlohou a výsledkem je však přesto několik rozdílů, souvisejících se skutečností, že ne všechno, co Ludvík plánoval postavit, skutečně postavit stihnul. Jako další odkaz na středověké hrdiny v exteriéru zámku byla plánována jedna z postranních budov, tzv. Kemenate, která upomíná na Tannhäusera.

S přípravnými pracemi se začalo už v roce 1868. Nejprve byly za pomoci dynamitu strženy ruiny Vorderhohenschwangau. Navzdory skutečnosti, že byl celý projekt ve stavební dokumentaci označován jako „*restaurování starých hradebních trosek*“, ze starého hradu nezbylo poté prakticky nic. V roce 1868, ještě než začala vlastní stavba, už také psal Ludvík svému příteli Wagnerovi o svých budoucích záměrech s Neuschwansteinem:

„Musím se Vám svěřit, jakým vzrušením mě naplňuje myšlenka na to, že tam za tři roky budu bydlet.“ První plány totiž skutečně počítaly s tím, že by se monarcha mohl již po několika málo letech od zahájení stavebních prací na Neuschwanstein nastěhovat. Realita však byla jiná, jelikož byl vlastní palác (na rozdíl od budovy nad vstupní branou, kterou Ludvík obýval už dříve) obyvatelný teprve od roku 1884.

Přestože stavební práce neustaly ani po roce 1884, Ludvíkův velký sen se už v této době stal skutečností. Jelikož byl od počátku zámek zamýšlen jako jakési muzeum (byť plánované jen pro svého tvůrce, potažmo i Wagnera, který ale paradoxně Nový hrad nikdy nenavštívil), byl Neuschwanstein nesmírně symbolickým místem, vytvářejícím kontrast ke všemu současnému a reálnému. Upomínky na bájně hrdiny, které Ludvík tolik obdivoval a s nimiž se také do určité míry ztotožňoval, proto nutně musely být nedílnou součástí zámku. Nejednalo se ale pouze o exteriér, germánské mytologii totiž byly zasvěceny především interiéry zámku. Přímo a velmi výraznou inspiraci je v případě místností možné vysledovat a doložit mimo jiné u Sálu pěvců, který král umístil do čtvrtého patra. Předlohou pro tuto místnost byly dvě místnosti z Wartburgu, a to Slavnostní sál a Sál pěvců, odkazující na slavnou pěveckou soutěž, jež se na hradě ve středověku konala. Neuschwansteinský Sál pěvců byl ale zasvěcen především Parsifalovi a hledání Svatého grálu, zatímco v ostatních místnostech ožívaly pověsti o Sigurdovi, Tristanovi a Isoldě nebo již zmíněném Tannhäuserovi či Lohengrinovi. Dalo by se také říci, že právě Lohengrin byl pro Ludvíka a jeho Nový hrad klíčovou postavou. Labutí rytíř byl totiž pojítkem mezi germánskou mytologií a historií místa, na němž Neuschwanstein stál. Středověký hrad Vorderhohenschwangau (a kromě něj i Hinterhohenschwangau) postavili rytíři ze Schwangau, kteří

měli ve znaku právě labuť (slovo „Schwan“ ostatně v němčině znamená labuť). Toto zvíře se tudíž velmi často objevuje ve výzdobě Neuschwansteinu. Ludvík chtěl totiž výstavbou zámku navázat i na rytíře ze Schwangau. Do určité míry se dokonce považoval za jejich pokračovatele a stejně tak i za pokračovatele Labutího rytíře Lohengrina.

Interiéry Neuschwansteinu měly ale i jiný úkol než odkazovat na konkrétní postavy jako právě Lohengrina. Neuschwanstein nebyl jenom svatyní germánských hrdinů a Wagnera, v jehož operách tito hrdinové znovu ožívali, ale i památníkem minulosti jako takové, především té středověké. Zámek se stal výrazem Ludvíkova povzdechnutí nad koncem starých časů, doby rytířských ideálů a ctností i panovníků z boží vůle. Wittelsbachův Nový hrad ale neměl zachytit minulost takovou, jaká skutečně byla, nýbrž takovou, jakou sám král chtěl, aby byla (toto je ostatně případ nejen Neuschwansteinu, ale celého romantismu a historismu). Nešlo mu tudíž o přesnost, ale o atmosféru, kterou měla stavba navodit. Dalo by se říci, že Ludvík proto vytvořil spíše určitou kulisu.

Tato kulisa romantického „rytířského hradu“ ovšem nebyla jen dílem minulosti. V mnohých případech se ani Ludvík nebránil všemu, co přinášela moderní doba, ba spíše mnohdy naopak. Jeho zámky jsou toho důkazem. Už na stavbu Neuschwansteinu byly použity výdobytky moderní techniky jako jeřáby či konstrukce z oceli. Do zámku také král nechal zavést telegraf i telefon a v umělé jeskyni ve třetím patře paláce bylo k dispozici rovněž elektrické osvětlení. Ani Ludvík, který byl duchem ponořen v dávných časech, neviděl v této skutečnosti žádný rozpor. Královo stanovisko v této věci uváděl ostatně i dvorní rada Lorenz von Dülflipp, když tvrdil, že *„nemůže být pochyb, že nám mezitím vytvořené výdobytky v oblasti umění a vědy musejí prospět“* a že se nelze *„ zcela vrátit do starého času a [...] zřít se zkušeností, které by jistě tehdy byly využity, kdyby*

existovaly." Všechny novinky totiž měly jediný cíl, maximálně zpříjemnit králi pobyt na jeho vysněném zámku.

Bohužel si však Ludvík Neuschwansteinu příliš neužil, jelikož zde strávil dohromady pouze 102 dní. Během jeho posledního pobytu, spadajícího do roku 1886, na Nový hrad přijela

Interiér zámku

komise v čele s psychiatrem dr. Bernardem von Guddenem, aby krále převezla na zámek Berg na břehu Starnberského jezera. Gudden byl totiž princem Luitpoldem předtím pověřen k vypracování dobrozdání, v němž byl Ludvík (aniž by ho Gudden viděl) prohlášen za duševně chorého, v důsledku čehož mohl být zbaven vlády. Kvůli nákladným stavebním projektům včetně výstavby Neuschwansteinu se totiž Ludvík nesmírně zadlužil, a tyto dluhy tak ohrožovaly finanční stabilitu i dobré jméno celé královské rodiny. Jeho podivínské chování, které se u krále objevilo, a jeho způsob života se staly záminkou i důvodem, proč byl zbaven obou svých království – toho, kterému skutečně vládl, i toho, jež si sám vytvořil. Pohádka skončila 13. června 1886, kdy byli Ludvík i dr. Gudden za dosud nevyjasněných okolností nalezeni mrtvi ve vodách Starnberského jezera. Wittelsbachovi bylo tehdy 40 let.

V té době ovšem Neuschwanstein (a ani Ludvíkovy zbylé projekty) nebyl zcela dokončen.

Zbývalo totiž postavit bergfrit na nádvoří a velkou stupňovitou terasu za vlastním palácem a kromě toho i zařídit některé interiéry. Celý projekt byl po Ludvíkově smrti dostavěn v jednodušší formě, a bergfrit ani terasa tudíž nevznikly. V roce 1886, dokonce už několik málo týdnů po králově smrti, byly také interiéry Neuschwansteinu zpřístupněny veřejnosti, aby si návštěvníci mohli vytvořit představu, na co Ludvík vynaložil takové finanční prostředky (byť ve srovnání s Linderhofem a Herrenchiemsee byl Neuschwanstein daleko „méně“ nákladnou stavbou). Pro Ludvíka však bylo daleko důležitější než finance to, za co a kvůli čemu je utratil. Prostřednictvím svých monumentálních projektů se jenom snažil dosáhnout vnitřního naplnění a realizace svých snů. V případě Neuschwansteinu mělo totiž jít, jak sám napsal, o „*útěk ze špatné blízkosti do krásné dálky*“, o „*pokus povznést svět, do kterého smějí vstoupit pouze touhy.*“

Zdroje

1. EVERS, Hans Gerhard. *Ludwig II. von Bayern, Theaterfürst – König – Bauherr, Gedanken zum Selbstverständnis*. München: Hirmer Verlag, 1986, 291 s.
2. HERRE, Franz. *Ludvík II. Bavorský. Jeho život – jeho země – jeho doba*. Praha: Ikar, 2010, 367 s. ISBN 978-80-249-1428-2.
3. PETZET, Michael. *Gebaute Träume. Die Schlösser Ludwigs II. von Bayern*. München: Hirmer Verlag, 1995, 306 s. ISBN 978-3777466002
4. PETZET, Michael – NEUMEISTER, Werner. *Ludwig II. und seine Schlösser*. München: Stiebner, 2005, 112 s. ISBN 978-3830710240.
5. RICHTER, Werner. *Ludvík II., král bavorský*, Praha: Orbis, 1995, 301 s. ISBN 80-235-0065-1.
6. RUSS, Sigrid. *Neuschwanstein. Der Traum eines Königs*. München: Süddeutscher Verlag, 1983, 112 s.
7. STROBEL, Otto (ed.). *König Ludwig II. und Richard Wagner. Briefwechsel*. Karlsruhe: Hatje Cantz Verlag, 1936, 185 s.

Veľkostatkár Leopold Popper de Podhragy

autor **Bc. Gabriela Trulíková**
(Univerzita sv. Cyrila a Metoda v Trnave)

Keď sa začiatkom dvadsiatych rokov 19. storočia vo vtedajšej hornouhorskej obci Hliník nad Váhom (pozn. dnes mestská časť mesta Bytča) narodil neskorší barón Leopold Popper, pravdepodobne nikto nepredpokladal, že sa z pôvodne chudobného obchodníka s drevom raz stane veľkopodnikateľ medzinárodného formátu, a okrem iného aj majiteľ panstva Bytča spolu s ďalšími majetkami.

Rod židovského pôvodu, ktorého meno tento obchodník svojím podnikaním preslávil, má však podľa dostupných údajov české korene. Z prelomu 17. a 18. storočia pochádza informácia o prvom známom rovnomennom predkovi Leopolda, ktorého syn Jacob Jehuda odišiel v polovici dvadsiatych rokov 18. storočia do Uhorska (pravdepodobne v dôsledku vydania tzv. familiantského zákona Karolom VI.); aby sa v Trenčíne oženil a neskôr presťahoval do Kotešovej v okrese Bytča, kde aj zomrel. Jeho syn Samuel sa potom z Kotešovej presťahoval do neďalekého Hliníka, dvakrát sa oženil, a z druhého manželstva sa okrem ďalších detí narodil syn Hermann – otec

budúceho veľkoobchodníka s drevom, baróna Leopolda Poppera.

Leopold pochádzal z mnohopočetnej rodiny a z pomerne skromných pomerov – ekonomicky na tom rodina nebola najlepšie, preto sa mladý Leopold vybral do Pešti, kde začal predávať

otiepky raždia. V meruôsmych rokoch zastával funkciu nižšieho dôstojníka uhorskej armády, a po revolúcii sa vrátil na miesto narodenia v Hliníku nad Váhom, kde položil základy podniku, o ktorom vtedy možno ani len netušil, že sa postupom času stane jedným z dominantných európskych vývozcov dreva. Išlo približne o 60. a 70. roky 19. storočia, ktoré znamenali postupný nárast industrializácie, výrazným spôsobom podporujúcej progres vzťahujúcej sa Popperovej veľkopodnikateľskej činnosti.

Leopold Popper de Podhragy
(1821 - 1886)

Potvrdením vysokého spoločenského postavenia a významu Leopolda Poppera bol rok 1861, keď sa mu podarilo najskôr prenajať a o niekoľko rokov neskôr (roku 1868) aj odkúpiť Bytčianske panstvo spolu so zámkom aj Sobášnym palácom od vtedajších vlastníkov –

Esterházyovcov. Na základe zmluvy uzavretej vo Viedni v októbri roku 1861 sa dozvedáme, že Leopold Popper získal panstvo do prenájmu za 100-tisíc zlatých. Odkúpil zároveň aj esterházyovskú časť niekdajšieho panstva Strečno, časť panstva Považská Bystrica so sídlom v kaštieli v Považskom Podhradí, a získal aj majetky v oblasti lietavského panstva. Na ťažobné účely pravidelne prenajímal lesné komplexy oravského komposesorátu.

Nadobudol viaceré majetky aj v Haliči, prístavné sklady mal v Hamburgu, Odese, Rijeke či Terste. Krátko po prenajatí panstva založil parnú píl a s cieľom zvýšiť produktivitu práce, a tým aj vlastné koristnícke zisky, zavádzal na svojich pílach výkonné parné stroje.

Po definitívnom odkúpení panstva privítali obyvatelia mesta Bytča nového majiteľa prvý raz v marci roku 1869, ktorý pri tejto príležitosti daroval mestu 1000 zlatých. Rok 1869 bol však pre Leopolda Poppera významný aj z iného dôvodu – dňa 23.9. bol za zásluhy na rozvoji ekonomiky zemí svätoštefanskej koruny – predovšetkým lesného hospodárstva a poľnohospodárstva; pre vytvorenie niekoľko tisíc pracovných miest a za podporu chudobného hornouhorskeho obyvateľstva povýšený do uhorského šľachtického stavu so ziskom titulu „Popper z Podhrágy“ (*podhrady Popper/Popper de Podhragy*), a zároveň mu bol udelený erb. O trinásť rokov neskôr získal za svoju verejne prospešnú činnosť rád Železnej koruny II. triedy, v dôsledku čoho požiadal predlitavské ministerstvo vnútra na základe rádových štatútov o povýšenie do stavu slobodných pánov. A tak sa od decembra 1882 stal z Leopolda Poppera „slobodný pán Popper z Podhrágy“ (*Freiherr Popper de*

Podhragy), čím došlo aj k istému vylepšeniu jeho erbu.

Po prenajatí a neskôr odkúpení pôvodne esterházyovského panstva mal Leopold Popper ústrednú správu svojich majetkov najskôr v Hliníku, od roku 1873 vo Viedni a od roku 1888 v Bytči. Prácu na veľkostatku riadil správca (*Verwalter*), ktorý zároveň vykonával funkciu správcu v rámci celého panstva Bytča-Strečno so sídlom v Čadci. Správcovi boli podriadení tzv. kasnári a polkorábi, ktorí mali na starosti obilnú a živočíšnu produkciu. Pre

† [1] šlechtic Popper z Podhrágy, 1869
 ^ [2] svobodný pán Popper z Podhrágy, 1882
 kresby: Michal Fiala

Jan Županič
 Popper z Podhrágy

Porovnanie erbov Leopolda Poppera z Podhrágy

všetky panstvá bol spoločný jeden právny zástupca; na každom panstve vybavovala účtovné záležitosti učtáreň (*Rentamt*) a pre lesné záležitosti boli zriadené viaceré lesné úrady, ako napr. Lesný úrad Bytča-Petrovská, neskôr Lesná správa Petrovice, Lesný úrad Bytča-Podhradie a pod. V Bytči zasadala aj hospodárska rada, ktorú tvoril sekretár viedenskej ústrednej správy, hlavný účtovník, inšpektor, právny zástupca, lesmajster z Bytče a Čadce a neskôr správcovia zo Strečna, Lietavy a Považského Podhradia. V roku 1885 vzniklo riaditeľstvo veľkostatkov so sídlom v Bytči (*Domänen Direktion*) pre majetky Bytča, Strečno, Rajec a Považské Podhradie na čele s

inšpektorom, podliehajúcim viedenskej ústrednej správe.

Spolu so ziskom panstva a ďalších majetkov získala rodina Leopolda Poppera aj pivovar, ktorého existenciu v Bytči dokladá správa zo začiatku 17. storočia, avšak pravdepodobne

vznikol už niekedy v 16. storočí. Leopold Popper a neskôr aj jeho potomkovia investovali nemalé finančné sumy na modernizáciu pivovaru – technického vybavenia aj samotných priestorov; ale ako vysvitá z prameňov, nevyužívali ho primárne pre vlastné hospodárenie či obchodovanie.

Správa z roku 1874 informuje, že Leopold Popper pivovar prenajal istému Ignácovi Friedlerovi za ročný poplatok 365 zlatých, na základe čoho možno konštatovať, že Popperovci ako pivovar, tak aj iné výrobné zariadenia (v Bytči Popperovcom patrila okrem pivovaru napr. parná píla, zápalkáreň či továreň na železný nábytok); predovšetkým prenajímali, a medzi ich dominantné záujmy tak patrila najmä exploatacia lesného bohatstva.

Leopold Popper bol podobne ako jeho deda dvakrát ženatý, z oboch manželstiev sa dospelého veku dožilo spoločne 12 detí a zaujímavosťou je, že zatiaľ čo Leopold aj jeho manželky ostali do smrti členmi židovskej obce, všetci ich potomkovia konvertovali na kresťanskú vieru. Spomeňme napr. Leopoldovho najstaršieho syna Alexandra, ktorý sa oženil s markízou Biankou Marchesi di Castrone, a hoci absolvovali civilný sobáš, išlo podľa dostupných údajov o prvý prípad manželstva medzi židom a katolíčkou, ktorý bol schválený

priamo pápežom. Rodina baróna de Podhragy patrila svojho času medzi najmajetnejšie rodiny monarchie a v spravovaní panstva a príslušných majetkov pokračovali Leopoldovi potomkovia a aj ich potomkovia. Barón Leopold Popper de Podhragy zomrel začiatkom

marca 1886 v talianskom meste San Remo, pochovaný je v neoklasicistickej hrobke postavenej z jeho vlastnej iniciatívy na Židovskom cintoríne v rodnom Hliníku nad Váhom.

Neoklasicistická hrobka rodiny Popperovcov na Židovskom cintoríne v Hliníku nad Váhom.

Archívne pramene

1. Štátny archív v Žiline so sídlom v Bytči. KOČIŠOVÁ, Alojzia: *Panstvo Bytča – Strečno (1536, 1582) 1595 – 1950. Inventár*. Bytča: Štátny archív v Radvani, 1962, s. 4-6.
2. Štátny archív v Žiline so sídlom v Bytči. *Panstvo Bytča. 848 A 1/1 Zlomky agendy správcu, obchodná korešpondencia, korešpondencia ohľadne majetkových záležitostí. f. 398-674; 399-662; 400-714.*

Literatúra

1. CHURÝ, Slavko (ed.) et al. *Bytča*. Žilina: Knižné centrum, 2002, s. 21.
2. KOČIŠ, Jozef. *Bytčiansky zámok*. Martin: Osveta, 1974, s. 22.
3. KOČIŠ, Jozef (ed.) et al. *Bytča 1378-1978*. Martin: Osveta, 1978, s. 80.
4. LIKOVSKÝ, Zbyněk. *Pivovary Moravy a rakouského Slezska 1869-1900*. Praha: Výzkumný ústav pivovarský a sladařský, 2000, s. 54. ISBN 80-902658-5-5.
5. ŽUPANIČ, Ján. Popper z Podhrágy. In *Heraldická ročenka*. Praha: Heraldická společnost, 2011, s. 15; 148-151.

Romantická aristokratická sídla v českých zemích a jejich hlavní inspirační zdroje

autor **Mgr. Filip Binder**
(Univerzita Karlova v Praze)

Romantismus, který udával tón světové kultuře, literatuře, hudbě, umění i architektuře 19. století, se nesmazatelně zapsal rovněž do podoby českého venkova. Mezi osoby zasažené tímto proudem je totiž možné řadit i zástupce šlechtických a aristokratických rodů usazených v českých zemích, již přikročili k úpravám svých existujících sídel nebo k výstavbám sídel nových. Výsledek těchto snah představují především (odhlédneme-li od dalších projektů) starobyle vyhlížející hrady a zámky, jejichž vzhled však nebyl výtvorem středověku, nýbrž odrazem nostalgického vzpomínání na svět minulosti. Platí to mimo jiné o výstavbě východočeského zámku Hrádku u Nechanic hraběte Františka Arnošta z Harrachu a přestavbě jihočeské Hluboké knížete Jana Adolfa II. ze Schwarzenbergu, středočeských Žlebů knížete Vincence Karla z Auerspergu, jihomoravské Lednice knížete Aloise II. Josefa z Liechtensteina či v neposlední řadě severočeského Sychrova knížete Kamila z Rohanu.

Pokud se podíváme na hlavní inspirační zdroje těchto projektů, sluší se podotknout, že v jejich pozadí je možné nalézt velmi silné vazby na zahraniční umění a stavitelství – a to zejména na britské a v menší míře německé, ale v případě rohanského Sychrova i francouzské. Kontakt se zahraničními plody romantismu, který vyústil v pozdější stavební činnost, navázala většina z uvedených aristokratů mimo jiné prostřednictvím cest. Není náho-

dou, že se jednalo především o výpravy do Velké Británie, kde se již kolem poloviny 18. století zrodil tzv. gotický revival (Gothic Revival), čerpající svůj námět v gotických formách, a kde se později objevily i jiné revivály (například normanský). Cestovatelé ze střední Evropy, jejichž kroky do ostrovního království v důsledku rostoucího potenciálu této země mířily v rostoucí míře, byli často přímo uchváteni svébytnou a pro ně dosud téměř neznámou architekturou, díky níž se pomyslně vraceli zpátky časem.

Přestože řada pramenů, které by umožnily dozvědět se o této problematice více, patrně stále čeká na své objevení, pracovali v posledních letech někteří badatelé s deníky Jana Adolfa II. ze Schwarzenbergu a Vincence Karla z Auerspergu. Dané dokumenty prozrazují mnohé o tom, jak se dva zástupci předních aristokratických rodin Rakouského císařství seznamovali s plody romantismu a jak tento proud postupně ovlivňoval jejich mentalitu. Schwarzenberg i Auersperg (jakož i další urozené osoby z pevninské Evropy, jež se v 19. století ocitly v kolébce průmyslové revoluce) zavítali během svých pobytů do mnoha továren, v nichž obdivovali výtvarné moderní techniky. Kromě nich se ovšem – jak vyplývá z předchozích řádků – nevyhnuli ani romantickým venkovským sídlům britské šlechty, jejichž podobu ovlivnily revivalové proudy. Jako příklad může posloužit Warwick Castle, který Schwarzenberg navštívil už v roce 1825.

O památce, jejíž kořeny sahají hluboko do středověku, si poznamenal následující: „Zámek je jedním z nejstarších a nejhezčích v Anglii a je vevnitř zařízen zcela tak, jako byly jiné v 15. století. Hala a řada velkých pokojů jsou znamenité. Prostředí zámku nelze vůbec vylíčit a každý popis by zůstal daleko za skutečností. Zámek, který stojí na kopci, kolem jehož úpatí teče řeka, je postavený z kamenných kvádrů a člověk se tady úplně vžije do starých časů. [...] Kdybych měl začít opěvovat vysoké věže, vůbec bych nemohl přestat.“ Neméně překvapen atmosférou stavby byl i Vincenc Karel z Auerspergu, jenž v roce 1837 konstatoval, že Warwick Castle „je nejhezčím zámkem“, který viděl, a pro nějž park v jeho okolí představoval „miniaturní ráj“.

Ze Schwarzenbergových i Auerspergových deníků zároveň vyplývá, že aristokraty ze střední Evropy ve Velké Británii lákala i místa spjatá se životem a dílem Waltera Scotta. Byl to totiž také Scott, kdo podněcoval čtenáře 19. století k ponoření se do světa minulosti. Schwarzenberg si během své první cesty po ostrovním království (a to do konce ve stejný den, kdy zavítal do Warwicku) prohlédl Kenilworth, venkovské sídlo známé ze Scottova stejnojmenného románu, vydaného v roce 1821. Proslulost tohoto místa, jež v 16. století několikrát navštívila i královna Alžběta I., ostatně dokládají slova knížete: „Tento sám o sobě pozoruhodný a skrze W. Scotta ještě známější zámek ležel na naší cestě a rádi jsme si udělali zajížďku, abychom se s ním seznámili. Na místě jsme vystoupili a šli pěšky do zámku. Začali jsme v budově se vstupní branou a s Krbovým salonem a prošli jsme zámek, jenž je postavený z červeného pískovce. Navštívili jsme všechny komnaty i síně, mimo jiné kuchyni, strážní dům a byty. Koupili jsme si tam popis [zámku] a viděli pokoj, který měla obývat Alžběta. [...] Kostel a takzvané opatství zasluhují samozřejmě také návštěvu.“

Během druhého britského pobytu, jenž spadá

do roku 1838, Jan Adolf zavítal mimo jiné do Ashridge, kde nevynechal prohlídku „jednoho z nejkrásnějších zámků Anglie, jež jsou zcela ve středověkém stylu. Členění pokojů, skleníky, kaple, květinová zahrada, všechno nádherné. Také jsme dostali svolení jakéhosi člověka smět se jít podívat dovnitř. [...] Schodiště nebo strop haly zaslouží zmínku. Jídelna má jedno okno do zahrady a druhé směrem ke skleníku. Jedním slovem nelze říct, na co se dívat dříve. V květinové zahradě se mi líbí koše a železné oplocení. Trávníky jsou dobře udržované, jako vůbec všechno.“

Schwarzenberg i Auersperg navštívili také Penrhyn Castle ve Walesu, který byl dle slov Jana Adolfa postavený v „byzantském stylu“, zatímco Vincenc Karel se zmiňoval o „starosaském stylu“ – ve skutečnosti se však jedná o plod normanského revivalu, jehož rostoucí obliba souvisela s vydáním Scottova románu o hrdinném rytíři Ivanhoovi. Auersperg si taktéž poznamenal, že bohatství majitele pohádkového zámku, velšského milionáře George Haya Dawkins-Pennanta, umožnilo Penrhyn „zasvětit fantazii“.

Častou zastávkou šlechticů a aristokratů ze střední Evropy představuje královský zámek ve Windsoru, upravený Jeffreyem Wyatvillem.

**Penrhyn Castle na dobovém vyobrazení
(přibližně 1865)**

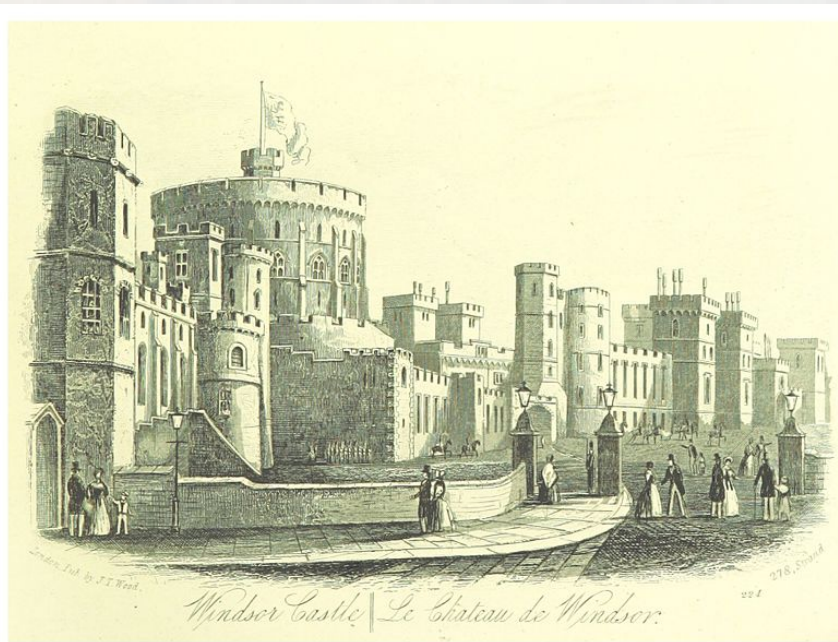
Auersperg, jenž jej navštívil v roce 1837, si zapsal následující: „Královský zámek ve Windso -

ru, který je postaven ve starém stylu, [ale] z největší části nově, se mi opravdu vsutku líbil, obzvláště z určité vzdálenosti [...]. To celé je [...] velkolepé a velmi originální.“ Ještě zajímavější než slova Vincence Karla je úryvek z deníku knížete Schwarzenberga, neboť právě na jeho základě je možné poukázat na roli a úlohu cestování v procesu kulturního transferu mezi Velkou Británií a (nejen) střední Evropou v období romantismu.

Zatímco v roce 1825 během svého prvního pobytu v Británii Jan Adolf kolem Windsoru jen projížděl, v roce 1838, kdy do dílny světa zavítal podruhé, měl příležitost prohlédnout si jej podrobněji. Návštěvu královského sídla, k němuž byla jeho Hluboká později přirovnávána, vylíčil tehdy takto: „Jeli jsme velmi rychle a dorazili do malé vesničky nedaleko Winsoru [sic]. Tam jsme našli vůz, který nás odvezl k venkovskému sídlu lorda Montigue [Montagu], kde jsme si dali malou snídani. Odtud přes Maiden-hat [Maidenhead] k winsorskému parku. Přijeli jsme ke vstupu, nasedli na koně a uháněli nádherným parkem. Všimli jsme si také pěkného výhledu. Co mě ale těšilo nejvíc, byla možnost, že u nás vytvořím ještě hezčí místo. Takto jsem se projížděl s myšlenkami na Hlubokou [...].“

Právě z posledních dvou vět Jana Adolfa je patrné, jak Velká Británie a její architektura učarovaly zástupcům některých aristokratických rodů Rakouského císařství. Z uvedeného úryvku totiž vyplývá, že se Schwarzenberg pro romantickou přestavbu svého v té době stále

ještě barokního zámku v Hluboké rozhodl před uskutečněním druhé britské výpravy. Proto existuje důvod domnívat se, že to byla právě první cesta do Británie z let 1825–1826, jež Schwarzenberga významně ovlivnila a podnítila k monumentálním úpravám jihočeské Hluboké, zatímco jedním z cílů druhého pobytu (třebaže se nejednalo o důvod hlavní) bylo hledání inspirace pro zamýšlený projekt.

Dobové vyobrazení královského zámku ve Windsoru

Správnost domněnky, že Jan Adolf zcela vědomě využil příležitosti několikaletého putování po Anglii, Walesu a Skotsku z roku 1838 k hledání inspirace, potvrzuje také fakt, že do ostrovního království odjel i se svým architektem Wilhelmem Nevenhorstem.

Již nedlouho po návratu pak kníže oznámil svůj záměr přebudovat Hlubokou „ve středověkém stylu“, jelikož zámek Hluboká [...] je skrze svou polohu, stáří a historické vzpomínky, které se k němu váží, velmi vhodný pro středověký styl“, a proto byl „tento styl vybrán pro plánovanou přestavbu“. Výsledek prací, jež je možné vymezit začátkem čtyřicátých let 19. století a rokem 1871 a na které nakonec Nevenhorst z ne zcela jasného důvodu nedohlížel, učinily z Hluboké jedno z nejmonumentálnějších šlechtických sídel v celé monarchii a patrně neznámější příklad romantické architektury v českých zemích.

Pokud se však ke Schwarzenbergově druhému britskému pobytu vrátíme, zjistíme, že tato výprava neměla konsekvence jen pro podobu

krajiny jižních Čech. Hlavní důvod dané cesty – jak vyplývá z předchozích řádků – totiž nesouvisí s Hlubokou, ale s jinou záležitostí. Kníže ze Schwarzenbergu byl totiž do Velké Británie vyslán císařem Ferdinandem, aby se jako jeden z jeho zástupců zúčastnil korunovace mladé královny Viktorie. K diplomatickému poselstvu, jehož byl Schwarzenberg součástí, však patřili i někteří aristokraté zmínění v souvislosti s dalšími stavebními projekty ovlivněnými romantismem. Jednalo se například o hraběte Františka Arnošta z Harrachu, který se Schwarzenbergem procestoval Velkou Británií již mezi lety 1825 a 1826 a jenž na konci třicátých let 19. století zahájil výstavbu zámku Hrádku u Nechanic, nebo o Aloise II. Josefa z Liechtensteina. I v případě Liechtensteina (ačkoliv přestavba jeho sídla v Lednici vedená v duchu romantické neogotiky započala ve srovnání s Hlubokou a Hrádkem o několik let později) je třeba tuto cestu (stejně jako jeho další britské pobyty) vnímat jako velmi důležitý inspirační zdroj pro romantismem podnícenou stavební činnost na jižní Moravě. Pro úplnost je třeba dodat, že členem poselstva byl i hrabě Emanuel Zichy-Ferraris, jehož manželka pocházela z Anglie a který ve čtyřicátých letech 19. století inicioval neogotickou přestavbu zámku v Rusovcích u Bratislavy. Pakliže se však vrátíme k projevům romantické architektury v českých zemích a jejím nejvý-

Zámek Hrádek u Nechanic

znamnějším příkladům, je zapotřebí znovu připomenout jméno Vincence Karla z Auerpergu. Ačkoliv Auersperg členem zmíněného poselstva patrně nebyl, i on se ještě před polovinou 19. století odhodlal k úpravám zámku ve středočeských Žlebech, jehož podoba byla z velké části inspirována architekturou Velké Británie, a pravděpodobně tedy i samotnou cestou Vincence Karla do dílny světa, spadající do roku 1837. Proto je také více než jasné, že cesty aristokratů z českých zemí do Británie (třebaže je na rozdíl od výprav Schwarzenbergových či Auerspergových často nelze zrekonstruovat) sloužily jako prostředek či předpoklad pro šíření romantismu ve střední Evropě a důležitý inspirační zdroj.

Jiný příklad představuje severočeský Sychrov knížete Kamila z Rohanu, jehož přestavbu patrně nelze dát do vztahu k žádné konkrétní zahraniční cestě. Kníže Kamil, potomek starého rodu pocházejícího z Bretaně, se kolem poloviny 19. století rozhodl upravit Sychrov tak, aby odrážel historii Rohanů a připomínal slavné činy jeho předků. Příchod Rohanů do českých zemí souvisí s Velkou francouzskou revolucí, po jejímž vypuknutí se rod usadil v českých zemích, kde zakoupil mimo jiné panství Svijany a k němu náležející barokní zámek Sychrov. Kamilův strýc Karel Alan poté nechal Sychrov přestavět ve stylu empíru, aby jej posléze mohl Kamil upravit v duchu romantické neogotiky. Inspirace francouzským stavitelstvím je zde (a to ze zcela pochopitelných důvodů) nepřehlédnutelná. Pokud je tudíž schwarzenberská Hluboká označována za „kus Anglie v Čechách“, lze stejně tak i Sychrov označit za „kus Francie v Čechách“. Navzdory odlišné orientaci na zahraniční vzory, jež představuje patrně nejzásadnější rozdíl mezi Francií evokujícím Sychrovem a (převážně) Británií ovlivněnými zámky v Hluboké, Hrádku u Nechanic, Lednici a Žlebech, je ovšem nutné upozornit na něco, co má naopak vytvořit knížete Kamila s ostatními

Zámek Sychrov

jmenovanými projekty společného – totiž další zdroje inspirace. V 19. století byly velmi oblíbenými jakési předlohy knihy zachycující exteriéry i interiéry sídel britské šlechty či jednotlivé prvky jejich výzdoby a vybavení. Nejedna aristokrat žijící v době romantismu, jenž hodlal své sídlo upravit, se těmito knihami nechal inspirovat. Z prací německé provenience lze jmenovat publikaci *Entwürfe zu gotischen Möbeln*, vydanou roku 1851 Georgem Gottliebem Ungewitterem. Podle v ní se nacházejících vyobrazení byl zhotovován nábytek pro některé romantismem ovlivněné zámky různých zemí, včetně českých, díky čemuž lze hovořit i o výrazném uplatnění německých vzorů při zhotovování historizujícího nábytku do interiérů českých hradů a zámků. Jako příklad mohou posloužit právě Žleby Vincence Karla z Auerspergu, Hrádek u Nechanic Františka Arnošta z Harrachu, Hluboká Jana Adolfa II. ze Schwarzenbergu i Sychrov Kamila z Rohanu.

Podobné práce však vznikly i na území Velké Británie. Jednalo se například o dílo Charlese Jamese Richardsona *Architectural Remains of the Reigns of Elizabeth and James I.* (jelikož v interiérech romantických sídel v českých zemích i v Británii je možné pozorovat výrazné stopy alžbětinské a jakobínské renesance), *Designs for Mosaic and Tessellated Pavements* Owena Jonese, *The Ancestral Homes of Britain*

Francise Orpena Morrise a *Gothic Furniture in the Style of the Fifteenth Century* Augusta W. N. Pugina. Právě Pugin je považován za jednoho z nejvýznamnějších stoupenců a obhájců architektury gotického revivalu, který do určité míry předurčil, jakým směrem se budou ubírat britské architektonické a umělecké trendy 19. století, a jenž problematice revivalových proudů věnoval i několik teoretických prací (za zmínku stojí především *The True Principles of Pointed or Christian Architecture* z roku 1841 a *An apology for the revival of Christian Architecture* z roku 1843). Vzhledem k významu Puginova odkazu je jasné, že stopy a odrazy jeho tvorby a myšlenek se dostaly i k aristokratům ze střední Evropy. To samé je možné říci o díle Josepha Nashe, jehož čtyřsvazková práce o starých venkovských sídlech Anglie nesměla – řečeno s nadsázkou – chybět v žádné šlechtické knihovně na území českých zemí. S jeho *The Mansions of England in the Olden Time* totiž nepracovali pouze britští aristokraté a jejich architekti, jelikož se kresby interiérů i exteriérů starých anglických „castles“ následně staly vzorem i pro přestavby mnohých hradů a zámků v pevninské Evropě. Výše jmenované památky nebyly v žádném případě výjimkou, a to dokonce ani Sychrov. I zde je totiž doloženo, že rohanský knížecí stavitel Josef Pruvot, mající za úkol vytvořit rezidenci odrážející francouzské kořeny Rohanů, pracoval s Nashovými předlohovými knihami, v důsledku čehož je jasné, že byl Sychrov částečně ovlivněn i britským stavitelstvím. Výše uvedené tvrzení týkající se Sychrova a role Velké Británie lze potvrdit ještě na základě jiné věci: V jedné z hlubokých knih hostů z 19. století, jež jsou dnes uloženy v českokrumlovské pobočce Státního oblastního archivu v Třeboni, je totiž kromě návštěvníků urozeného původu uvedeno i jméno Josefa Pruvota.

V záznamu z 8. dubna 1855 se Pruvot podepsal jako „fürstlich Rohan'scher Bau

Verwalter“, z čehož je jasné, že se nemůže jednat o žádnou jinou osobu než o stavitele v rohanských knížecích službách. Z toho také vyplývá, že kníže Kamil s největší pravděpodobností Pruvota pověřil, aby navštívil Hlubokou za účelem hledání inspirace.

Kromě skutečnosti, že odkaz britského stavitelství sloužil jako určitý podnět i v případě přestavby severočeského Sychrova, je možné na základě přítomnosti Rohanova architekta v jižních Čechách poukázat na jinou záležitost, a sice na to, že plody romantismu v českých zemích mohou být vnímány jako určitý vzor pro další projekty. Zaměříme-li se totiž opět na Hlubokou, uvádí se, že Schwarzenbergova sídlo zapůsobilo například na Angela Picchioniho, který nechal posléze přebudovat zámek v Českém Rudolci v duchu anglické neogotiky, nebo na Mořice rytíře Heniksteina, jenž v témže stylu upravil svůj zámek Dub.

V souvislosti s inspiračními zdroji a vlivy, jež stojí v pozadí romantické zámecké architektury českých zemí, nelze v neposlední řadě opomenout úlohu ženského prvku. Byly to totiž ženy budoucích stavitelů, jež své urozené manžely podněcovaly k přestavbám a výstavbám šlechtických sídel i k aplikaci zahraničních forem. Právě ony se také v nejednom

případě podílely na zařizování interiérů, jejichž podobu díky svému vkusu, znalosti uvedené předlokové literatury i výtvarnému nadání samy navrhovaly. Vynikajícím příkladem může být hraběnka Anna, rozená z Lobkowicz, manželka Františka Arnošta z Harrachu, jejíž jméno je neodmyslitelně spjato s východočeským Hrádkem u Nechanic, Vilemína z Auerspergu, rozená z Colloredo-Mansfeldu, která se aktivně zapojila do přestavby Žlebů, nebo kněžna Eleonora ze Schwarzenbergu, rozená z Liechtensteina, jež se svým manželem Janem Adolfem navštívila v roce 1838 Velkou Británií a díky níž vypadají hlubocké interiéry tak jako dnes.

Čím vším se však tyto dámy a jejich manželé nechali při romantických úpravách či výstavbách svých sídel inspirovat, nelze bohužel s jistotou říct. Vlivů, které předurčily výslednou podobu Hluboké, Hrádku u Nechanic, Žleb, Lednice a Sychrova, totiž bylo nepochybně daleko více než ty, které mohou být s jistotou identifikovány a jež byly na předchozích stránkách představeny. Zmíněné projekty (jakož i další romantická sídla, jimž zde nebyla věnována pozornost) byly totiž výsledkem dlouhodobého úsilí několika osob se zcela svébytným a ojedinělým vkusem a různými preferencemi i zájmy. Proto je jasné, že se tyto aspekty odrazily i ve stavební činnosti, a to u

každého zcela jinak. Odpověď na otázku, jaké všechny oblasti je možné vnímat jako inspirační zdroje romantické zámecké architektury v českých zemích, proto nemůže přinést tato studie, jež chtěla alespoň v krátkosti poukázat na ty nejdůležitější z nich, ale až budoucí interdisciplinární výzkum historiků a historiků umění, kteří by se ponořili do pramenů a sledovali osudy romantismem ovlivněných aristokratů v kontextu dějinné atmosféry 19. století.

Zámek Hluboká

Archívny materiál

Státní oblastní archiv Třeboň, oddělení Český Krumlov

1. Fond Rodinný archiv Schwarzenberků – Hluboká nad Vltavou:
2. Cestovní deník Jana Adolfa II. z roku 1825, sg. Jan Adolf II. 3e
3. Sbírka rukopisů Český Krumlov:
4. Cestovní deník Jana Adolfa II. z roku 1838, inv. č. 701
5. Návštěvní kniha zámku Hluboká do roku 1871, inv. č. 497.

Sekundárna literatúra

1. BINDER, Filip. Aristokrat v zemi historismu. Britské cesty knížete Jana Adolfa II. Schwarzenberga. In *Historický obzor. Časopis pro výuku dějepisu a popularizaci historie*. roč. 26, 2015, č. 7–8, s. 146–158. ISSN 1210-6097.
2. KUTHAN, Jiří. *Aristokratická sídla v českých zemích 1780–1914*. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 2014, 712 s. ISBN 978-80-7422-332-7.
3. MŽYKOVÁ, Marie. *Romantický historismus – novogotika. Výběrový katalog expozice na zámku Sychrově a hradu Bítově*, Sychrov: Státní zámek Sychrov, 1995, 74 s.
4. POSPÍŠILOVÁ, Marie. Podněty, zdroje a motivy inspirace pro uplatnění historismu v českých zemích s uvedením příkladů. In Marie Mžková (ed.), *Kamenná kniha. Sborník k romantickému historismu – novogotice*. Sychrov: Zámek Sychrov, 1997, s. 54–64.
5. VYBÍRAL, Jindřich. *Století dědiců a zakladatelů. Architektura jižních Čech v období historismu*, Praha: Ago, 1999, 216 s. ISBN 978-80-7203-205-1.

Kvalifikační práce

1. REJHA, Adam. *Deník Vincence Karla Auersperga z cesty do Velké Británie roku 1837*. (diplomová práce), Filozofické fakulty Univerzity Karlovy v Praze, 2016 (vedoucí práce doc. PhDr. Zdeněk Hojda, CSc.)

„Bud' sa zriekneš trónu alebo grófký..." Grófká Žofia Chotková v službách Habsburgovcov

autor Bc. Diana Balogáčová
(Univerzita Komenského v Bratislave)

Vojvodkyňa Žofia z Hohenbergu, rodená grófká Chotková z Chotkova a Vojnína, sa 1. júla 1900 vydala za následníka rakúsko-uhorského trónu, Františka Ferdinanda d'Este. No ešte dva roky predtým sa zdala myšlienka na morganatický, teda nerovný sobáš následníka trónu nemožná. František Ferdinand si vtedy mal vypočúť cisárovo stanovisko: „Bud' sa zriekneš trónu alebo grófký, nemôžeš mať oboje.“ Pre pochopenie toho, prečo cisár so zväzkom na začiatku nesúhlasil, je potrebné priblížiť pôvod grófký a jej postavenie medzi Habsburgovcami.

Prvá písomná zmienka o rode Chotkovcov pochádza zo 14. storočia, z listiny, v ktorej sa spomína Otto Chotek z Chotkova a Vojnína. Rod pochádzal pôvodne z Chockova severovýchodne od Plzne. Až do 16. storočia boli členovia rodu aktívni vo vojenskej oblasti. Do grófskeho stavu bola línia Chotkovcov povýšená v roku 1732 a o necelých 50 rokov neskôr sa cisárovná Mária Terézia rozhodla udeliť svojmu ministrovi, Rudolfovi Chotekovi rád Železného rúna. To sa už príslušníci rodu angažovali v správe, v ktorej najväčšie úspechy zaznamenal starý otec Žofie Chotkovej, Karol. Bol guvernérom Tyrolska a Vorarbelska, zaslúžil sa o rozvoj priemyslu, dopravy, techniky, investoval do stavby železníc a stal sa

doživotným členom Panskej snemovne rakúskej Ríšskej rady. Popri rodoch ako Metternichovci, Claryovci či Lichtensteinovci, patrili práve Chotkovci medzi najvýznamnejšie rody.

Grófká Žofia Chotková sa narodila 1. marca 1868. Jej otec, Bohuslav, bol rakúskym veľvyslancom v Drážďanoch, neskôr v Stuttgarte, no pracoval i vo Viedni, Petrohrade, Madride a Berlíne. Žofiina matka, grófká Kinska pochádzala z významného šľachtického rodu, ktorého začiatky sa datujú do 13. storočia. Podobne ako jej matka, i Žofia sa stala dámou rádu hviezdového kríža. Deti sa v grófskej rodine vzdelávali v náboženstve, hudbe, tanci, v cudzích jazykoch a Žofia najviac vynikala v hospodárení.

V roku 1888 začala pracovať ako dvorná dáma na dvore arcivojvodu Fridricha Rakúsko-Tešínskeho a arcivojvodkyne Izabely z Croy-Dülmenu. Jej postavenie v arcivojvodskej rodine bolo dôležité. Od roku 1891 sa jej meno pravidelne objavovalo v novinách *Preßburger Zeitung*, v ktorých bola spomínaná ako spoločníčka arcivojvodkyne na rôznych cestách. Vždy sa pohybovala v úzkom rodinnom kruhu, často plnila i úlohy komornej, najmä počas krátkodobých ciest. Okrem toho bola prítomná na plesoch, ktoré Izabela usporadúvala.

Gróf Bohuslav Chotek s dcérami. Žofia, prvá zľava.

Po šiestich rokoch služby v rodine, v ktorej sa podieľala aj na výchove detí, jej bol venovaný príspevok v novinách *Wiener Salonblatt* o „náklonnosti“ a „uznaní“, ktorú k nej arcivojvodkyňa Izabela prechovávala. Po slovách chvály nasledoval zoznam Žofiiných príbuzných, pričom sa hlavne cenila služba Bohuslava Chotka ako rakúskeho vyslanca. Zdalo by sa, že 28-ročná grófka si bude svoje povinnosti bezproblémovo plniť aj naďalej a s rodinou takpovediac zostarne. O dva roky neskôr sa však situácia zmenila. *Lidové noviny* uviedli, že arcivojvoda František Ferdinand začal častejšie navštevovať sídlo arcivojvodu Fridricha v Bratislave kvôli stretnutiam s dvornou dámou. Je pravdepodobné, že Žofiu stretol už na začiatku jej služby u Izabely alebo na jednej z poľovačiek v Čechách. O vážnosti tohto vzťahu sa arcivojvodkyňa Izabela dozvedela v roku 1898, no o udalostiach, ktoré k tomu mali prispieť, sa údaje rozchádzajú, a o ich pravdivosti neexistujú dôkazy. Na jednej strane sa v literatúre vyskytujú dohady o zabudnutých hodinách arcivojvodu, v ktorých bola ukrytá Žofiina fotka, na druhej strane sú tu pravdepodobnejšie zmienky o pozornom oku jednej z Izabeliných dcér.

Kňažná Eleonóra Fugger von Babenhausen, vo

viedenskej spoločnosti známa ako Nora Fuggerová, majiteľka salónu, vo svojich pamätiach veľa miesta grófke Chotkovej nevenovala. Oveľa dôležitejšie bolo pre ňu jej dlhoročné priateľstvo s Františkom Ferdinandom, ktoré sa otriasalo v základoch práve po vyhlásení o budúcom manželstve. Mnoho príslušníkov viedenského dvora sa od Františka Ferdinanda dištancovalo vo chvíli, keď potvrdil svoj úmysel oženiť sa s grófkou. Medzi nimi bol i jeho brat, Otto. Nora Fuggerová však neskôr tvrdila, že o grófke nepovedala nikdy nič, čím by si arcivojvodu mohla znepriatelíť. V pamätiach však zároveň spomenula i dobré postavenie grófky v rodine, ktoré mala zneužiť. Arcivojvodkyňa Izabela si Žofiu obľúbila a poskytovala jej veľa osobného voľna, počas ktorého sa mala s arcivojvodom tajne stretávať.

Žofia, druhá sprava.

Okrem Nory Fuggerovej opísal svoje spomienky na Františka Ferdinanda jeho lekár, Victor Eisenmenger. V spojitosti s grófkou

Chotkovou píše o „nedostatkoch“ v jej rodokmeni, ktoré mal arcivojvoda priznať. Jeden z vážnych nedostatkov v prípade Žofie bol, že svojím pôvodom nezodpovedala podmienkam, ktoré platili pre manželku arcivojvodu z Habsburského rodu. Tá mala podľa rodinných zákonov z februára 1839 pochádzať z vládnuceho rodu, alebo z rodu, ktorý toto právo v minulosti mal, no stratil ho. Uznaniahodná dvorná dáma, no spoločnosťou neakceptovateľná manželka budúceho cisára. Grófka dostala po prezradení vzťahu výpoveď, a tak z paláca zmizla zo dňa na deň, oficiálne kvôli zdravotným problémom.

Až takmer o rok sa v tlači začali objavovať bližšie informácie o osude osirelej grófky. Z októbra 1899 pochádzajú prvé informácie o plánovanom sobášu s následníkom trónu. Neboli však uverejnené na prvých stranách s patričnou pompéznosťou hodnou budúceho cisára. V mnohých prípadoch sa nachádzali na posledných stranách novín. Oznámenia sprevádzali pochybnosti o možnosti uskutočnenia sobáša, pričom sa vždy uvádzalo, že budúca nevesta pracovala ako dvorná dáma.

Nora Fuggerová ďalej uviedla, že cisár svojmu synovcovi poskytol rok na rozmyslenie. Jeho podmienka bola jasná. František Ferdinand sa s grófkou môže oženiť, no v tom prípade sa následníkom trónu stane jeho brat Otto, ženatý s manželkou v primeranom postavení, so saskou princeznou, no zároveň neslávne známy svojím búrlivým spoločenským životom. V novembri 1899 sa v novinách „Bukowinaer Post“ nachádzajú informácie o tom, že arcivojvoda sa nevzdá ani manželstva, ani trónu, keďže možnosťou by bol morganatický sobáš. Grófka Chotková nechtiac spôsobila chaos v nástupníctve, pretože v Uhorsku bolo morganatické manželstvo neznámym pojmom, a preto by mal najstarší syn budúceho kráľa právo stať sa následníkom. Tým by mohla monarchia dospieť do bodu, kedy by bol následník cisárskeho trónu

iný ako toho kráľovského.

Napokon sa Františkovi Ferdinandovi podarilo presadiť myšlienku morganatického sobáša a presvedčiť o správnosti tohto riešenia aj cisára. O jednej veci nebolo pochyb, František Jozef mal i v tejto otázke posledné slovo. Ten napokon privolil a 28. júna 1900 sa v Hofburgu konal renunciačný obrad, počas ktorého sa František Ferdinand prisazne okrem iného zriekol i nároku na trón pre svoju manželku a deti. Z dvornej dámy sa tak nikdy nesmela stať kráľovná ani cisárovná.

Literatúra

1. CERMÁN, Ivo. *Chotkové: příběh úřednické šlechty*. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 2008, Šlechtické rody Čech, Moravy a Slezska. ISBN 978-80-7106-977-5.
2. HOLEC, Roman a Marián BOVAN. *V službách císaře Františka Josefa: z pamětí lokaja a dvorní dámy*. Bratislava: SLOVART, spol. s.r.o., 2013, ISBN 978-80-556-0880-8.
3. LEDR, Josef. *Hrabata Chotkové z Chotkova a Vojnína*. Kutná Hora: Knihtiskárna Karla Šolce, 1886,

Dobová tlače

1. Eine Liebesgeschichte des Erzherzogs Franz Ferdinand von Oesterreich. Bukowinaer Post [online]. 1899, 7(921), 3 [cit. 2018-05-16]. Dostupné z: <http://anno.onb.ac.at/cgi-content/anno?aid=bup&datum=18991121&seite=3&zoom=33>
2. Fürstin Hohenberg und die Habsburger. Preßburger Zeitung. [online]. 1901, 138(191), 3 [cit. 2017-04-08]. Dostupné z: <http://digitalna.kniznica.info/zoom/72499/view?page=3&p=separate&view=0,0,3257,5122>
3. Gräfin Sophie Chotek. Wiener Salonblatt [online]. 1900, 31(26), 3 [cit. 2017-04-11]. Dostupné z: <http://anno.onb.ac.at/cgi-content/anno?aid=wsb&datum=19000701&seite=3&zoom=33>
4. Hofdame Gräfin Chotek. Wiener Salonblatt [online]. 1899, 27(44), 2 [cit. 2018-05-16]. Dostupné z: <http://anno.onb.ac.at/cgi-content/anno?aid=wsb&datum=18961101&seite=2&zoom=43&query=%22Gr%C3%A4fin%2BSophie%2BChotek%22&ref=anno-search>
5. Ke sňatku rakouského následníka. Národní listy [online]. 1900, 40(177), 2 [cit. 2017-04-12]. Dostupné z: <http://www.digitalniknihovna.cz/mzk/view/uuid:4f06f5b0-6ac5-11dc-a218-000d606f5dc6?page=uuid:262df7a0-66b6-11dc-8db0-000d606f5dc6&fulltext=chotka>

Kvalifikační práce

1. BALOGÁČOVÁ, Diana. *Grófka Žofia Chotková. Cesta k oltáru*. (bakalářská práce) Univerzita Komenského v Bratislavě. Filozofická fakulta, Katedra všeobecných dějin, 2017 (odborný konzultant doc. PhDr. Jarmila Boboková CSc.)

Spor o poľovné právo grófa Erdődyho na príklade Drahoviec

autor **PhDr. Romana Luchavová**
(Štátny archív v Trnave)

Aristokratický rod Erdődyovcov sa s Hlohovcom priamo spája od roku 1720, keď gróf Juraj odkúpil hlohovecký majorát. Panstvo dedené v priamej línii sa aj po smrti posledného Erdődyho bez mužského potomka dedilo v ich bočnej línii až do konca druhej svetovej vojny, keď bol majetok skonfiškovaný. Posledný priamy potomok hlohoveckých Erdődyovcov, Viliam nemal žiadnych potomkov. A práve jeho otec Imrich figuruje v sporoch o poľovné právo - určite nielen s obcou Drahovce, ktorá patrila pod panstvo Hlohovec.

Z najstarších dokumentov, ktoré potvrdzujú vážnosť sporu o poľovné právo medzi grófom Erdődyom a obcou Drahovce je žaloba, podaná na obec v roku 1919, ktorú riešila vtedajšia sedria v Nitre až do roku 1921. V spore bol gróf zastúpený Josefom Polányim, advokátom v Hlohovci a Drahovce Štefanom Klúčovským, advokátom v Nitre. Obec bola zažalovaná z dôvodu porušenia nájomnej zmluvy. Žalobca zastupujúci grófa uviedol, že ešte 25. mája 1914 v Drahovciach najal od obce právo honitby (územie na ktorom je povolené poľovať) na dobu 15 rokov, presne od 1. augusta 1914 do 31. júla 1929, pričom k jej potvrdeniu prišlo aj 10. augusta 1919. Predstavenstvo obce však ešte v tom istom roku zmluvu porušilo a vypísalo dražbu na

nový prenájom tohto poľovného revíra. Žalobca sa voči tomuto kroku odvolal na správny výbor nitrianskej župy, ktorý uznesenie obecného predstaviteľstva zrušil a začal právne konanie. Obec však veľmi nebrala do úvahy toto rozhodnutie a vypísala novú dražbu na revír, ktorý nakoniec prenajala iným osobám. Následkom uvedeného už nemohol gróf Erdődy koncom roka 1919 vykonávať svoje právo, a preto žiadal náhradu škody, ktorá vznikla. Na základe výpočtov a skúseností mohol mať gróf od augusta do konca novembra roku 1919 úlovok z tohto revíru najmenej 300 zajacov po 20 korún, 300 koroptví (jarabíc) po 6 korún a 30 bažantov po 16 korún, takže celková výška odškodného predstavovala sumu 8280 korún.

Obec uznala, že v roku 1919 zrušila túto zmluvu a dala právo honitby inému nájomcovi, pričom vzala na vedomie aj to, že bola odkázaná na právnu cestu výborom nitrianskej župy. Na svoju obranu odkazovala na bod č. 4 danej zmluvy, v ktorom sa stanovovalo, že v prípade, keby nájomca neplatil nájomné a nesplnil by povinnosť – vyrúbanie lesov „Kolostina a Malé Stavne“ do roku 1915, mala právo zmluvu bez súdneho pokračovania zrušiť a revír dať do nájmu niekomu inému. Obhajca obce žiadal, aby teda žaloba bola

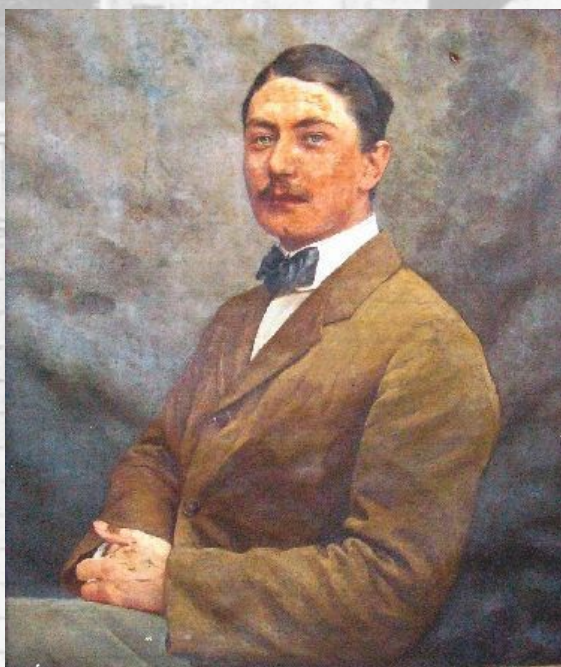
zrušená, aj povinnosť náhrady útrat. Na to sedria zareagovala tak, že toto tvrdenie a odvolanie je formálne aj vecne nesprávne, nakoľko vec už bola riešená súdnou cestou a snaha zotrvať v pôvodnom uznesení je protizákonná.

To, že Drahovce riešili vyrúbanie spomínaných lesov dokazuje aj odpis zápisnice zo dňa 28. novembra 1921, keď sa do obecného domu dostavili zástupcovia štátneho lesného úradu v Nitre, aby prešetrili prenájom obecného poľovného práva. Okrem nesplnenia tejto podmienky Drahovčania dodali, že gróf „...chová ve

svojem honebnom revíru tolko zveriny, že táto veľkú škodu na obecných rolách robí a Emerich Erdődy žiadnym spôsobom sa nepostará o zmenšenie jej stavu.“ Táto zverina sa mala najviac ukrývať a reprodukovat práve v nevyrúbaných lesoch, ktoré boli doteraz iba zrezané. Najväčšia škoda sa pripisovala králikom, ktoré ničili klíčiace oziminy. Nešlo teda len o nesplnenie podmienky výrubu lesov, ale aj o absenciu snahy zabrániť ničeniu úrodnej pôdy zverou. Z uvedených dôvodov „...zamýšľa obecný výbor na základe právoplatnej smlúvy polovku znovu do prenájmu dat. Tymto sa zápisnica uzaviera a pravdivosť udajov potvrdzuje...“ Zaujímavý je aj fakt, že zástupca grófa sa pred skončením pojednávania v Drahovciach vzdialil.

Žalobca na obhajobu grófa počas procesu pred sedriou v Nitre tvrdil, že uvedené lesy chceli vyrúbať, ale nemohli kvôli vojne, nakoľko nebol dostatok robotníckych síl, a tak sa s obcou vyrovnal tým, že jej dal 50 metrov kubických dreva ako doplatok za nájomné v

rokoch 1915-1918. Podľa svedkov bola nevyrúbaná časť lesov v obci Madunice. Drahovce sa s tým chceli popasovať tak, že za nevyrúbaný les mal doplniť žalobca 1500 korún za všetky roky. Tým sa dokazuje, že bod č. 4 je neplatný. V konečnom dôsledku sa ustanovilo, že dôvod zrušenia zmluvy obcou je bezpredmetný, a ak by došlo k zrušeniu, tak koná protiprávne, a preto je povinná nahradiť žalobcovi škody. „*Výška škody dozajista pozustavá v hodnote té zvěře, kterou žalobce mohl v tom honebním období zastřeliti a zužitkovati.*“ Svedkovia potvrdili, že drahovský revír je jeden z

Gróf Imrich Erdődy

najlepších a že v tom období bolo možné v ňom uloviť asi 280 zajacov, 300 jarabíc a 24-30 bažantov. Znalec ocenil jedného zajaca na 20 korún, jarabicu na 6 korún a bažanta na 16 korún. Cena by teda predstavovala ako už bolo uvedené 8280 korún, ale „...soud tuto výšku škody nemůže vzíti do ohledu, poněvadž tato cena zvěře odpovídá již zvýšeným drahotným poměrum, a placené nájemné je stále ještě z dob mírových, tak že by obnos 8280 K nezodpovídal dobrým mravum a spravedlnosti,

ponevadž by užitek žalobcu z této honitby byl nadměrný.“ Súd nakoniec ustanovil výšku odškodného na 2939 korún, v ktorej bol zahrnutý nájom, suma možnej vystrieľanej munície, dovozná za zver, stráženie a ošetrovanie revíru a 30%-ný zisk. Dané tak bolo v Nitre 19. septembra 1921.

Aj napriek tomu, že tento proces bol uzatvorený, v roku 1923 sa opäť riešila problematika poľovného práva, ale už z iného pohľadu. Na základe výťahu zo zápisnice sa dozvedáme, že dňa 19. 5. 1923 prebehlo mimoriadne zasadnutie obecného zastupi-

teľského zboru. Predmetom bolo prerokovanie poľovného práva, v súvislosti s ktorým vtedajší richtár uzavrel ešte 23. 2. 1923 s grófovými zástupcami dohodu. Vo výťahu zo zápisnice sa uvádza, že notár celé tzv. „*priateľské pokonanie*“ medzi richtárom a grófom prečítal a doplnil poznámkami. Medzi body, v ktorých badať opodstatnené oponovanie patrí napr. to, že richtár nepostupoval podľa právoplatnej prenájomnej zmluvy, ďalej že toto pokonanie nie je vhodné pre zostavovanie účtov obce, poškodilo by odvádzanie daní alebo aj palivového dreva z daných pozemkov, čo by mohlo viesť k väčším konfliktom medzi obcou a daňovníkmi. Notár sa taktiež domnieval, že gróf by mohol odopierať obci platenie prirážky na kurivo obecných miestností s tým, že doposiaľ túto podmienku nemala obec stanovenú v poľovnom práve. Notár teda navrhol, aby táto dohoda medzi richtárom a grófom nebola prijatá, aby sa znovu zo zástupcami grófa rokovalo aj v prítomnosti okresného náčelníka, ktorý zastával funkciu právnika, pretože on „...*správny stav veci usudzovať pri novom jednaní je schopný a povolený.*“ Na základe uvedených skutočností sa obecný výbor jednomyselne a jednohlasne

vyjadril, že dané priateľské konanie ohľadom poľovného práva v obci medzi richtárom a zástupcami grófa neschvaľuje a neprijíma. Medzi dôvody patrilo to, že pokonanie nebolo uzavreté v zmysle vtedajšieho rozhodnutia obecného výboru z roku 1922, nezodpovedalo podmienkam zákazom a nariadeniam ohľadom hospodárenia v obci a časom by mohlo zapríčiňovať spory. Zároveň bolo notárom Ľudevítom Schneiderom ošetrené aj právo žiadať obecný výbor v prerokovaní danej veci o pomoc okresného komisára.

Zachované dokumenty približujúce jednak prístup aristokracie, každodennosť obce aj konanie justície sú cenným prameňom poznania lokálnych dejín. Čiastočným výskumom nemožno usúdiť rozsah a doriešenie sporov o poľovné právo grófa Erdődyho s Drahovcami. Ucelenejší obraz riešenia obdobnej problematiky v hlohoveckom panstve je teda podmienený náročným komplexným výskumom, v kontexte so všetkými príslušnými lokalitami.

Archívne pramene

1. Štátny archív v Trnave, Notársky úrad Drahovce 1918-1933, admin. spisy, fasc. 29.

Literatúra

1. MANÁK, Marián a kol. *Drahovce ...dejiny obce*. Čadca: MAGMA, 2010, 432 s. ISBN 978-80-89172-16-0.
2. NOVOSEDLÍK, Peter. *Poslední Erdődyovci v Hlohovci*. In *Genealogicko-heraldický hlas*, 1996, č. 2, s. 3-11. ISSN 1335-0137.

História a aplikovaná história v kyberpriestore

Nový študijný odbor, ktorý otvára Katedra historických vied a stredoeurópskych štúdií FF UCM v Trnave je reakciou na stále sa modernizujúce podmienky vedeckého výskumu, ako aj dopytu trhu práce, ktorý si žiada absolventov s interdisciplinárnym teoretickým vzdelaním, ktoré však bude vhodne prepojené s praktickými zručnosťami a znalosťou aktuálnych technológií a trendov. Aj keď je história vedou o dobách minulých, pri jej štúdiu sa čoraz viac využívajú súčasné digitálne technológie, vďaka ktorým je množstvo historických tém možné sprístupniť širokej verejnosti.

Odbor História a aplikovaná história v kyberpriestore spája tradičné bádanie s modernou praxou. Ponúkame bakalárske (6 semestrov) a magisterské (4 semestre) štúdium s možnosťou následného zloženia rigorózneho skúšky (PhDr.).

Základ štúdia tvoria odborné predmety zamerané na výučbu slovenských i všeobecných dejín a príbuzných disciplín, ako sú pomocné vedy historické, dejiny umenia a jazyky prameňov (latinčina, maďarčina a nemčina). Dôraz je kladený na regionálne dejiny a tiež na enviromentálnu históriu a dejiny enviromentálneho myslenia, ktoré v slovenskom prostredí doposiaľ neboli komplexne vyučované.

Teoretické predmety sú doplnené o široký výber prakticky zameraných prednášok a seminárov, ktorých náplňou sú témy týkajúce sa kultúrneho dedičstva v kyberpriestore ako aj digitalizácie, vizualizácie a prezentácie historických pamiatok. Študenti sa nenásilnou formou, ktorá je prístupná pre každého, kto má záujem sa s počítačom naučiť niečo nad

rámec bežných používateľských zručností, dozvedia, ako sa dajú využiť moderné technológie v klasickom historickom výskume.

Pre záujemcov o historickú vedu v jej tradičnej podobe ponúkame plnohodnotné odborné vzdelanie, v rámci ktorého sa budú môcť zamerať na niektorú zo širokej palety špecializovaných tém zo slovenských aj všeobecných dejín od najstarších čias až po súčasnosť.

Prednosťou nového odboru História a aplikovaná história v kyberpriestore je inovatívny prístup, vďaka ktorému budú jeho absolventi schopní orientovať sa nielen v historickej vede, ale budú ju vedieť prepájať s modernými technológiami a najnovšími trendami digitálnej humanistiky. Zameraním sa na praktické aspekty humanitného výskumu absolventi výrazne zvýšia svoje možnosti pri hľadaní následného pracovného uplatnenia.

Viac informácií sa dozviete na stránke Katedry historických vied a stredoeurópskych štúdií <http://khist.ff.ucm.sk/sk/aktuality/> alebo na stránke Filozofickej fakulty UCM v Trnave <http://ff.ucm.sk/>.

Vyhodnotenie vedomostnej súťaže a prednáška Mgr. Ivana A. Petranského, PhD.

Vyhodnotenie vedomostnej súťaže 25. výročie vzniku nezávislej Slovenskej republiky spolu s prednáškou Mgr. Ivana A. Petranského, PhD.

Cesta slovenskej republiky k štátnej nezávislosti, sa uskutočnili 9. mája v čítárni univerzitnej knižnice. Súťaž vyhlásila Univerzitná knižnica UCM v Trnave 1. januára 2018 a do súťaže sa mohli zapojiť študenti do 30. apríla 2018. Ceny do súťaže venoval rektor UCM v Trnave a Univerzitná knižnica UCM v Trnave. Do súťaže sa zapojilo 78 súťažiacich. Mimo-riadnu cenu za detailne vypracované odpovede získal Michal Šlahov /FSV/.

Zo 69 súťažiacich, ktorí odovzdali správne odpovede výhercov vylosovali Mgr. Ivan A. Petranský, PhD. a Mgr. Silvia Haladová, PhD. z Katedry historických vied a stredoeurópskych štúdií FF a Mgr. Darina Kráľová, riaditeľka Univerzitnej knižnice UCM v Trnave.

Študentská vedecká odborná činnosť

Do fakultného kola ŠVOČ (študentská vedecká a odborná činnosť) sa aj v tomto roku zapojilo množstvo študentov s aktuálnymi kultúrno-spoločenskými témami. Za prínosné spracovanie tém blahoželáme všetkým zúčastneným a prajeme veľa ďalších úspechov.

Na prvých troch miestach sa na Katedre historických vied a stredoeurópskych štúdií umiestnili študenti:

1. miesto: Bc. Matúš Burda – Vznik a vývoj jednotriednej elementárnej školy v Ruskej Kajni do roku 1968.
2. miesto: Jozef Olšovský – Kartáginci.
3. miesto: Zdenko Lehotský – Vylodenie v Normandii.
3. miesto: Patrik Kubička – Misia Amerického Červeného kríža v Rusku – 1917.

Exkurzia študentov Katedry historických vied a stredoeurópskych štúdií FF UCM v Trnave

26. apríla 2018 študenti Katedry historických vied a stredoeurópskych štúdií FF UCM v Trnave absolvovali exkurziu v Trenčíne a priľahlom okolí. Najprv si študenti pod vedením prof. RNDr. Petra Chrastinu, PhD. obhliadli okolie obce Hámre, kde sa 3. augusta 1708 odohrala bitka medzi vojskami Františka II. Rákociho a habsburskou armádou vedenou

Sigbertom Heisterom a Jánom Pálfym. Následne sa presunuli do mesta Trenčín, kde si obzreli známy rímsky nápis na trenčianskej skale, ktorý ohlasuje víťazstvo II. rímskej légie nad Germánmi počas Markomanských vojen v roku 179. Potom sa študenti presunuli do podhradia, kde navštívili Katov dom, karner sv. Michala a opevnenie. Na záver absolvovali krátku prehliadku Trenčianskeho hradu, ktorý je národnou kultúrnou pamiatkou.

Deň otvorených dverí UCM v Trnave

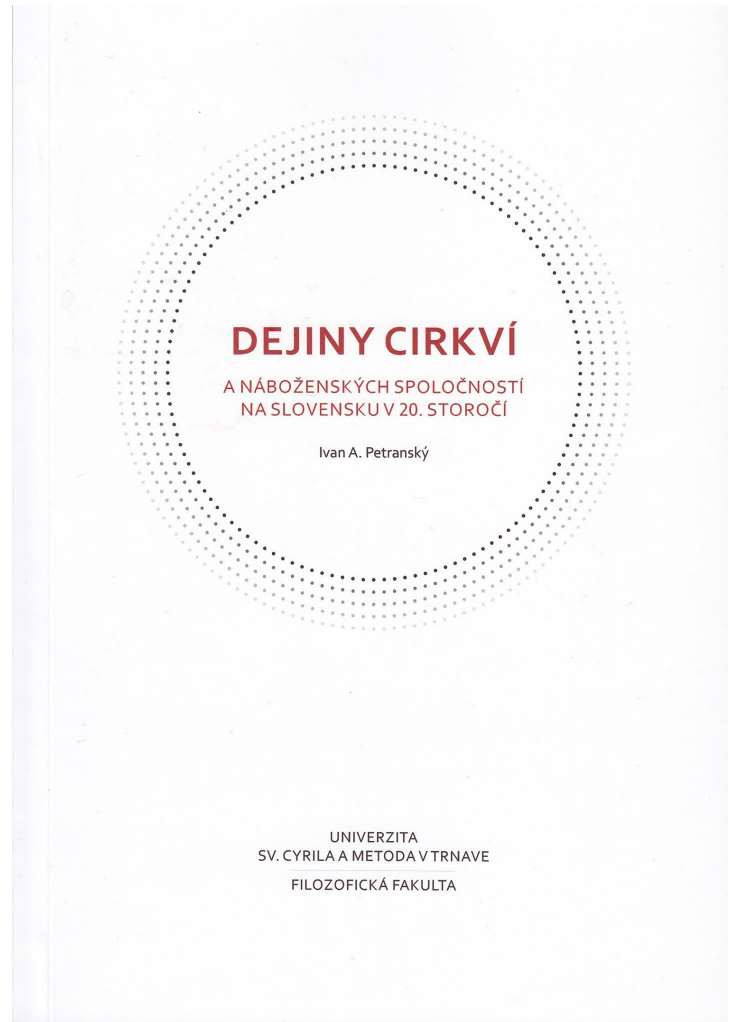
Aj Katedra historických vied a stredo-európskych štúdií FF UCM v Trnave sa zúčastnila univerzitného Dňa otvorených dverí. 16. februára 2018 sa v nových priestoroch univerzity na Bučianskej ulici prezentovali všetky fakulty a inštitút. Študenti histórie predstavili nové možnosti štúdia (nový študijný odbor Aplikovaná história a história v kyberpriestore), naše perspektívy, život na katedre a pre návštevníkov si pripravili aj dobovú kuchyňu. Pozri bližšie aj link: <http://www.mtt.sk/up/clanky-spravodajstvo/DOD-na-UCM-19-02-2018>

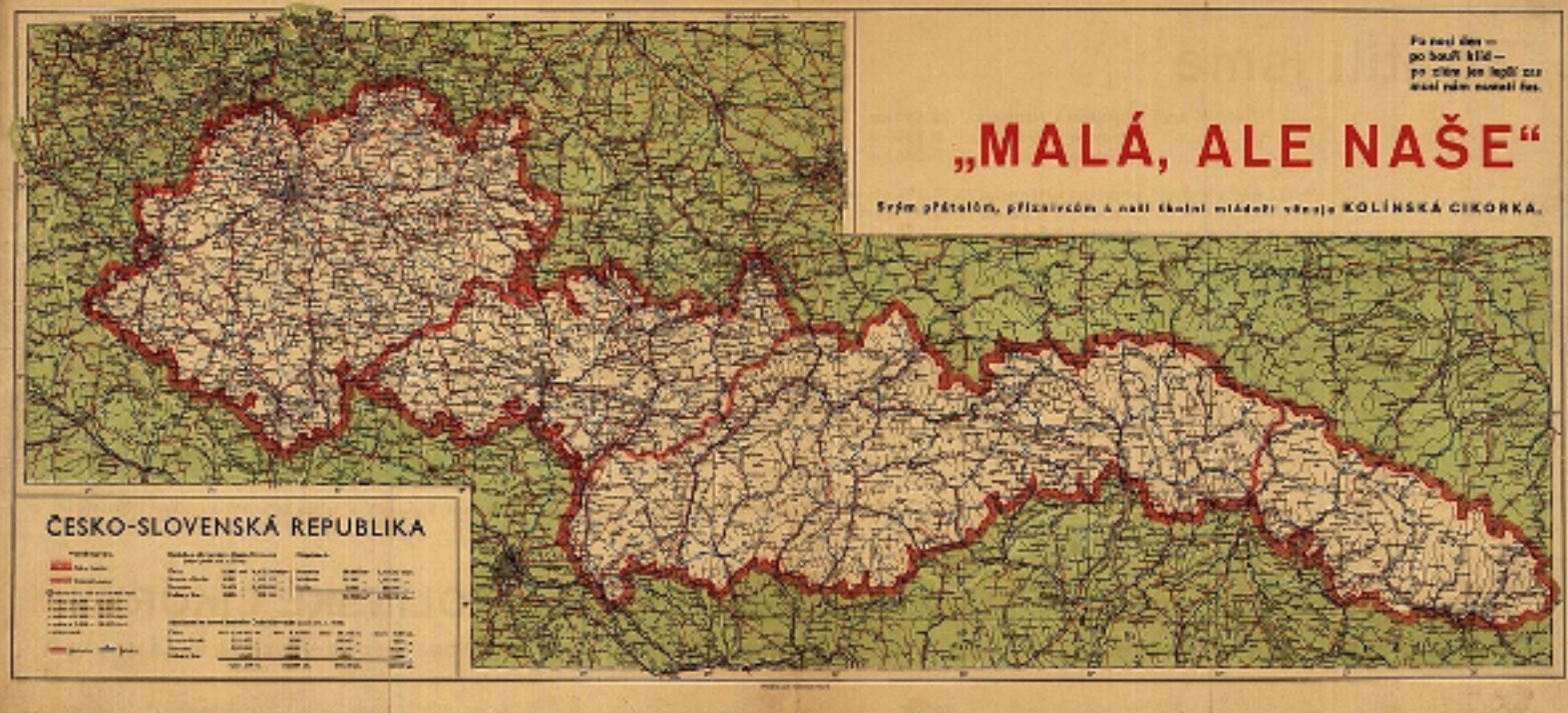

Nová publikácia

Dejiny cirkví a náboženských spoločností sú neodmysliteľnou súčasťou histórie Slovenska. Od stredoveku ovplyvňovali nielen jeho duchovný, ale aj politický, hospodársky či sociálny vývoj. Výrazne to platí aj v súvislosti s pôsobením cirkví v 20. storočí, ktorému je venovaná nová publikácia Ivana A. Petranského (Katedra historických vied a stredoeurópskych štúdií FF UCM v Trnave) "Dejiny cirkví a náboženských spoločností na Slovensku v 20. storočí". Odráža problémy v ich komplexnosti a zohľadňuje dynamický vývoj charakteristický pre toto obdobie aj v náboženskej oblasti. Všíma si v súhrnnej podobe najrôznejšie aspekty diania: náboženskú štruktúru, premeny právneho stavu, cirkevnopolitický vývoj, vzťahy štátnej moci a cirkví i vzťahy medzi cirkvami

navzájom. Chronologicky členená kniha zaznamenáva v rámci jednotlivých kapitol osudy katolíckej cirkvi, protestantských cirkví, pravoslávnej cirkvi a židovských náboženských obcí. Sleduje vnútorný vývoj cirkví, ich vplyv na spoločenské, kultúrne a hospodárske procesy. Táto vysokoškolská učebnica je určená najmä študentom, svojou prehľadnosťou a výstižnosťou má však cieľ osloviť aj širšiu verejnosť.

Pri príležitosti 100. výročia vzniku Československa bude nasledujúce číslo časopisu Via Historiae venované obdobiu rokov 1918 až 1939 (slovenské dejiny, české dejiny).

**Svoje príspevky posielajte do 15. septembra 2018 na mail
viahistoriaucm@gmail.com.**

